Historica

Volum editat de **Laurenţiu Rădvan**

ORAŞE VECHI, ORAŞE NOI ÎN SPAŢIUL ROMÂNESC

SOCIETATE, ECONOMIE ŞI CIVILIZAŢIE URBANĂ ÎN PRAG DE MODERNITATE

(sec. XVI-jumătatea sec. XIX)

Colecţia HISTORICA este coordonată de prof. univ. dr. Alexandru-Florin Platon.

Acest volum a fost realizat în cadrul unui grant al Autorităţii Naţionale pentru Cercetare Ştiinţifică din România (ANCS), CNCS - UEFISCDI, proiect numărul PN-II-ID-PCE-2011-3-0562.

Referenţi ştiinţifici:
Prof. univ. dr. Victor Spinei
Prof. univ. dr. Petronel Zahariuc

Redactor: Mircea-Cristian Ghenghea
Coperta: Manuela Oboroceanu
Tehnoredactor: Luminiţa Răducanu

ISBN: 978-606-714-084-2

© Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi, 2014
700109 – Iaşi, str. Pinului, nr. 1A, tel./fax: (0232) 314947
http:// www.editura.uaic.ro e-mail: editura@uaic.ro

Volum editat de
Laurenţiu Rădvan

ORAŞE VECHI, ORAŞE NOI ÎN SPAŢIUL ROMÂNESC

SOCIETATE, ECONOMIE ŞI CIVILIZAŢIE URBANĂ
ÎN PRAG DE MODERNITATE
(sec. XVI-jumătatea sec. XIX)

EDITURA UNIVERSITĂŢII „ALEXANDRU IOAN CUZA”, IAŞI
2014

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
RĂDVAN, LAURENŢIU
Oraşe vechi, oraşe noi în spaţiul românesc : societate, economie şi civilizaţie urbană în prag de modernitate (sec. XVI-jumătatea sec. XIX) /
Laurenţiu Rădvan. - Iaşi: Editura Universităţii „Al. I. Cuza", 2014
ISBN 978-606-714-084-2

316.334.56(498)"15/18"(091)
913(498)"15/18"(091)

CUPRINS

NOTĂ INTRODUCTIVĂ (**Laurenţiu Rădvan**) 7

DESPRE HABITATUL URBAN AL CHIŞINĂULUI
ÎN LUMINA CERCETĂRILOR ARHEOLOGICE DIN ULTIMII ANI
Ion Tentiuc, Mariana Vasilache **13**

ASPECTE ŞI FORME ALE MICII CRIMINALITĂŢI ÎN ORAŞUL
ŞI SCAUNUL SIBIU LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XVII-LEA.
MODALITĂŢILE UNEI CERCETĂRI EMPIRICE
Julia Derzsi **31**

EXPLOATAREA SĂRII LA TÂRGU OCNA ÎN EPOCA MODERNĂ
TIMPURIE. CONSTANTE ALE ACTIVITĂŢII ŞI ESTIMĂRI CANTITATIVE
Cristian N. Apetrei **55**

DE LA RÂMNIC LA VENEŢIA ŞI SFÂNTUL MORMÂNT.
CATASTIFUL NEGUSTORULUI CONSTANTIN MALACHE
(SECOLUL AL XVIII-LEA)
Gheorghe Lazăr **79**

DESPRE EPITROPIILE ÎNFIINŢATE DE DOMNII FANARIOŢI
ÎN IAŞII VEACULUI AL XVIII-LEA
Mihai-Cristian Amăriuţei, Ludmila Bacumenco-Pîrnău **99**

PRIMUL TÂRGUŞOR DIN MOLDOVA: TÂRGUŞORUL NICOLINA
Laurenţiu Rădvan **119**

MĂSURI DE PREVENIRE A APARIŢIEI ŞI RĂSPÂNDIRII EPIDEMIILOR
DE CIUMĂ ÎN ORAŞELE MOLDOVEI
LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XIX-LEA
Sorin Grigoruţă **175**

EVOLUŢIA STĂPÂNIRII TERITORIULUI URBAN LA TECUCI
ŞI O CATAGRAFIE DIN ANUL 1828
Marius Chelcu **193**

COMPOZIŢIA FAMILIEI ŞI A MENAJULUI ÎN TÂRGURILE
DIN PRAHOVA ŞI SĂCUIENI ÎN RECENSĂMÂNTUL GENERAL
DIN 1838
Bogdan Mateescu **249**

PRIN LUMEA URBANĂ ROMÂNEASCĂ LA ÎNCEPUT DE EPOCĂ MODERNĂ: SOCIABILITATE ŞI PETRECERE
Constanţa Vintilă-Ghiţulescu **283**

PIAŢA DIN FAŢA MĂNĂSTIRII SFÂNTUL SPIRIDON DIN IAŞI ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA
Dan Dumitru Iacob **319**

NOI INFORMAŢII CU PRIVIRE LA DEZVOLTARE URBANISTICĂ A ORAŞELOR ŞI TÂRGURILOR DIN MOLDOVA LA JUMĂTATEA SECOLULUI AL XIX-LEA
Silviu Văcaru **337**

ABSTRACTS 383

AUTORI 391

PRIMUL TÂRGUŞOR DIN MOLDOVA: TÂRGUŞORUL NICOLINA

Laurenţiu Rădvan

În studiul de faţă ne propunem să analizăm începuturile şi evoluţia unei aşezări care a apărut la periferia oraşului Iaşi, în strânsă legătură cu acesta, dar cunoscând, totodată, o dezvoltare paralelă. Respectiva aşezare a făcut parte dintr-un proces care a caracterizat în special Moldova începând cu a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, un proces în esenţă de urbanizare şi care răspundea unor noi nevoi economice, dar şi unei acoperiri reduse cu oraşe. Este vorba de apariţia târguşoarelor – iniţial, creaţie a domniei, apoi o iniţiativă a marilor boieri –, care au cunoscut o proliferare extraordinară în prima parte a secolului al XIX-lea. Fenomenul a atras atenţia unor specialişti preocupaţi mai mult de latura social-etnică, punând accent pe rolul jucat de anumite categorii în popularea acestor aşezări[1]. Mai puţină importanţă s-a dat dimensiunii economice a procesului de apariţie şi dezvoltare a târguşoarelor, care merită analizată aparte. O certitudine este influenţa dată de prevederile tratatelor de la Kuciuk-Kainargi (1774) şi Adrianopol (1829), care au limitat, treptat, monopolul otoman asupra unor produse locale şi au extins navigaţia şi circulaţia mărfurilor pe Dunăre şi Marea Neagră. Se adaugă extraordinara mobilitate socială şi demografică din această perioadă, încurajată de autorităţi şi influenţată de schimbările politice şi economice ale vremii, efectul fiind o creştere semnificativă a populaţiei, cu o densitate ce a urcat de la cca 7-8 oameni pe km^2 în 1774 la 35 locuitori pe km^2 în 1859. Pe acest fundal de dezvoltare economică şi demografică, târguşoarele au cunoscut o răspândire extraordinară: dacă în

* Fragmente din cercetarea întreprinsă (studii de caz ce privesc zona șesului Bahluiului și Podul Roș din Iași) au apărut în vol. *Retrospecții medievale.* In honorem Professoris emeriti *Ioan Caproșu*, ed. Victor Spinei, Laurențiu Rădvan, Arcadie M. Bodale, Iași, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", 2014, p. 523-546, sau se află sub tipar în „Analele Ştiinţifice ale Universităţii „Alexandru Ioan Cuza" din Iași. Istorie (serie nouă)", LX (2014). Le mulțumesc, pe această cale, colegilor Silviu Văcaru, Sorin Grigoruță și Arcadie Bodale pentru semnalarea unor documente inedite din arhive.

[1] Vezi cel mai cunoscut studiu pe această temă, scris de Victor Tufescu, *Târgușoarele din Moldova și importanța lor economică*, București, 1942. De asemenea, E. Scharzfeld, *Din istoria evreilor. Împopularea, reîmpopularea și întemeierea târgurilor și a târgușoarelor în Moldova*, București, 1914, respectiv recenzia lui Iorga, în „Revista Istorică", I (1915), nr. 5, p. 89-103.

1803 existau cu totul 32 de aşezări urbane sau în curs de urbanizare, în 1859 Moldova cunoştea nu mai puţin de 90 de oraşe şi târguri[2].

În rândurile ce urmează luăm în discuţie cel mai vechi târguşor din Moldova, al cărui nume a devenit, de altfel, definitoriu pentru acest tip de aşezări, Târguşorul dezvoltat la marginea Iaşilor, la început ca o aşezare separată, ulterior integrată în oraş. De altfel, Iaşii au devenit repede un adevărat magnet pentru târguşoare, astfel de aşezări apărând şi la ieşirile din Păcurari, Copou şi Socola. Pe noi ne interesează cel apărut la sud de oraş, care a purtat, de-a lungul timpului, mai multe nume: Târguşorul de sub Galata, Târguşorul Galata[3], Târguşorul Nicolina sau, simplu, Târguşorul, după cum i-a spus însuşi întemeietorul. Analiza documentelor epocii relevă faptul că aşezarea situată în valea râului Nicolina, care despărţea mănăstirile Galata şi Frumoasa, avea un regim administrativ şi fiscal separat de oraş.

Cu excepţia unui studiu, care, însă, trimite spre o direcţie eronată de interpretare, Târguşorul Nicolinei nu a atras atenţia specială a istoricilor, nici măcar a celor din Iaşi. N.A. Bogdan, în a sa monografie *Oraşul Iaşi*, îl pomeneşte în câteva rânduri, precizând că face parte din „autoritatea comunală a oraşului Iaşi"[4], fără a insista pe începuturile şi evoluţia sa aparte[5]. În *Iaşii vechilor zidiri*, Ioan Caproşu şi Dan Bădărău amintesc tangenţial acest subiect, referindu-se la „târguşoarele înfiinţate de domni la marginile oraşului", precum şi la gestul lui Grigore Ghica de a începe un iarmaroc la marginea Iaşilor, lângă care s-a înfiinţat, în 1728-1729, Târguşorul Nicolina[6]. În fine, *Istoria oraşului Iaşi*, cu primul şi singurul volum apărut în 1980, se referă succint la iarmaroc şi la târguşoarele de lângă oraş, care (toate!) ar fi avut şoltuzii şi pârgarii lor[7].

---

[2] Ecaterina Negruți, *Structura demografică a orașelor și târgurilor din Moldova, 1800-1859 (Contribuții)*, Iași, Fundația Academică „A.D. Xenopol", 1997, p. 7-9. Pe larg, Tufescu, *op. cit.*, *passim*.

[3] Ulterior, un alt târgușor Galata va apare în apropierea mănăstirii (vezi *Tezaurul toponimic al României. Moldova*, vol. I, partea I, coord. Dragoș Moldovanu, București, Editura Academiei Române, 1991, p. 445).

[4] N.A. Bogdan, *Orașul Iași. Monografie istorică și socială ilustrată*, Iași, 1913-1915, p. 49 (lucrarea a apărut, inițial, în 12 fascicule; vom folosi aici ediția din 1913, reprodusă în copie anastatică în 1997, Iași, Editura Tehnopress). Prima ediție a lucrării a fost publicată în 1904 sub alt titlu și în altă formă: *Orașul Iași – odinioară și astăzi. Schițe istorice și administrative*.

[5] N.A. Bogdan, *Orașul Iași. Monografie*, p. 81, 445-446.

[6] Dan Bădărău, Ioan Caproșu, *Iașii vechilor zidiri*, ed. a II-a revăzută, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2007, p. 258-259.

[7] *Istoria orașului Iași*, vol. I, ed. Constantin Cihodaru, Gheorghe Platon, Iași, Editura Junimea, 1980, p. 130, 196-197, 353-354.

Studiul amintit mai sus, publicat în 1941 de Constantin Stoide, a influenţat până în prezent opiniile istoricilor cu privire la începuturile Târguşorului Nicolina. Dorind să ofere o vechime mai mare Târguşorului, Stoide a făcut o conexiune greşită între acesta şi târgul lui Barnovschi vodă[8]. El a folosit ca argument două acte, care fac, însă, referire la două târguri diferite: într-un act din 5 iulie 1651 este vorba de târgul, cu înţelesul de piaţă, dezvoltat lângă ctitoria lui Miron Barnovschi (rămasă în memoria colectivă chiar sub numele domnului), în timp ce un document de la Scarlat Ghica din 1753 (de fapt 1757-1758, anii domniei lui Ghica) se referă într-adevăr la târguşorul – aşezarea – de sub Galata[9]. Diferenţa era nu numai cronologică, un secol distanţă, ci şi topografică, primul târg fiind în oraş, celălalt în afară. De altfel, în 1651 sunt amintite cinci dughene închinate ctitoriei lui Barnovschi, care nu s-ar fi putut afla decât în oraş, nu în Târguşor, situat pe proprietatea altor mănăstiri. Trei dintre dughene erau „despre Neguţitori", nume dat o vreme unei zone din Târgul de Jos, fără legătură cu periferia[10]. De altfel, documentele interne nu pomenesc dughenele din Târguşor decât târziu, la finele secolului al XVIII-lea. În fine, actele Iaşilor, publicate recent de profesorul Caproşu, o adevărată mină de aur pentru cei interesaţi de trecutul acestui oraş, cuprind şi alte documente care pomenesc Târgul lui Barnovschi, unul chiar mai devreme cu doi ani de 1651, ocazie cu care ni se relevă şi locul exact al acestei pieţe, pe Uliţa Rusească[11]. În a doua parte a studiului său, Stoide preia informaţiile oferite de cronici şi documente din secolul al XVIII-lea şi face legătura – corectă, de această dată – între târguşorul de sub Galata şi Grigore Ghica, acuzat, însă, pe nedrept, că „nu ştie, sau mai probabil se face a nu şti, că Târguşorul fusese fundat de Miron Barnovschi"[12].

Un argument – nefolosit de Stoide – ar fi putut sta, la o primă vedere, în favoarea teoriei acestuia. Evlia Çelebi, cu ocazia descrierii participării sale la expediţia turco-tătară din 1659, aminteşte „menzilul zis orăşelul Galata", despre care spune că e dincolo de heleşteul oraşului Iaşi şi că „are case frumoase, loc de târg, grădini şi vii şi o mănăstire înfloritoare"[13].

[8] C.A. Stoide, *Târgul lui Barnovschi Vodă*, extras din „Analele Moldovei", I (1941), nr. 1, p. 5-8.

[9] *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, I, ed. Ioan Caproșu, Petronel Zahariuc, Iași, Editura Dosoftei, 1999, p. 437, nr. 369 (în continuare, se va cita *Documente Iași*); actul din 1757-1758 este publicat în C.A. Stoide, *op. cit.*, p. 14, anexa nr. II.

[10] Neguțitori, loc amintit și în alte surse (*Documente Iași*, III, p. 148, nr. 176; p. 282, nr. 310).

[11] *Ibidem*, I, p. 425, nr. 355.

[12] C.A. Stoide, *op. cit.*, p. 8-10.

[13] *Călători străini despre ţările române*, vol. VI, îngrijit de M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Mustafa Ali Mehmet, București, Editura Științifică, 1975, p. 732.

Putem admite existenţa unei aşezări dincolo de valea Bahluiului, însă aceasta nu trebuie confundată cu Târguşorul Nicolina de mai târziu. Mai degrabă este vorba de satul dezvoltat lângă mănăstirea Galata, sat care capătă proporţii la Çelebi, cum toate capătă proporţii exagerate în descrierile sale. La acest autor, Bârladul are doar 200 de case, faţă de Scânteia cu 300, acelaşi număr de case fiind pus şi pe seama Vasluiului, informaţii aproximative şi pe care nu putem pune bază[14].

Scurtă istorie asupra locului în care a apărut Târguşorul

După ce am lămurit faptul că între Târgul lui Barnovschi şi viitorul Târguşor nu există nici o legătură, să ne îndreptăm atenţia spre locul unde a apărut cea din urmă aşezare şi spre felul în care se prezenta această zonă înainte de secolul al XVIII-lea. Din punct de vedere geografic, ne aflăm în valea Bahluiului, la punctul de confluenţă cu râul Nicolina, care izvorăşte câţiva kilometri la sud, în Codrii Iaşilor, lângă dealul Rotunda, mai sus de mănăstirea Bârnova. Zona de vărsare a Nicolinei poartă numele de şesul Bahluiului, teritoriu care a făcut parte, împreună cu dealurile de la sud, din moşia oraşului Iaşi. Tot acest spaţiu cunoştea, în perioada de la finele evului mediu, o configuraţie cu totul diferită de cea de azi. Zona era joasă ca şi astăzi, dar Bahluiul curgea mult mai aproape de dealul oraşului, formând multe bălţi şi mlaştini, care nu favorizau locuirea[15].

Pe dealurile aflate de o parte şi de alta a micii văi a Nicolinei, în special pe partea dreaptă, au fost construite mai multe mănăstiri, care au marcat evoluţia zonei. Ridicarea acestor lăcaşuri în acest loc nu a fost determinată de prezenţa micului râu, ci de alţi factori: în primul rând, transformarea Iaşilor la jumătatea secolului al XVI-lea în principala reşedinţă domnească a ţării, ceea ce a dus nu numai la prezenţa aproape permanentă aici a domnului, ci şi a curţii (cu boierii şi slujitorii aferenţi), implicit la o dezvoltare economică, culturală şi demografică a oraşului; în al doilea rând, trecerea pe aici a căii de legătură dintre Iaşi şi Vaslui, drum care continua apoi spre sudul ţării, spre alte oraşe, precum Bârlad, Tecuci şi Galaţi. Pe rând, domni sau boieri au ridicat pe valea Nicolinei mănăstirile Galata, Balica, Hlincea şi Cetăţuia. După obiceiul vremii, ctitorii şi-au înzestrat lăcaşurile mai întâi cu terenurile din jur, la care au adăugat apoi altele, astfel că, treptat, tot acest teritoriu de la sud de Iaşi a ieşit din componenţa moşiei oraşului şi a trecut sub stăpânirea călugărilor. Procesul a început cu gestul lui Petru Şchiopul, care a dăruit, în 1579, ctitoriei sale de la Galata pământurile din jur (la care a adăugat heleşteul lui Mihai, din

[14] *Ibidem*, p. 731-732.

[15] Pentru considerații geografice, vezi *Geografia municipiului Iași*, coord. N. Barbu, Al. Ungureanu, Iași, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" Iași, 1987, p. 34-36.

„ţarina târgului")[16], care se întindeau până la Bahlui şi iazul de pe acest râu[17]. Ulterior, Dumitraşcu Cantacuzino a mai dat o bucată de loc din şes, tot din moşia oraşului, pentru folosinţa unei mori pe care Galata avea voie să o ridice[18]. Pe acest loc se va dezvolta, în secolul al XVIII-lea, o parte din Târguşor.

În timpul lui Petru Şchiopul s-a ridicat şi mănăstirea Galata de Jos – numită „a lui Balica", după ctitor, hatmanul Melentie Balica[19] –, care a primit şi ea terenul din jur, la al cărui hotar apar ca repere un râu Galata, o moară a mănăstirii Socola (pe care o bănuim pe Nicolina), dealul Cetăţuii, alături de drumul Scânteii (1618)[20]. Râul Galata, un afluent al Nicolinei, curgea pe valea situată imediat după dealul Galatei, după cum reiese din planul Baiardi, din 1819, şi dintr-un plan austriac al oraşului Iaşi şi al împrejurimilor din 1855[21]. Avem confirmarea acestei situaţii în informaţiile transmise de Miron Costin, care descrie starea de fapt din 1659, când Constantin Şerban s-a apărat la Galata de oştile turco-tătare ce veniseră să-l pună domn pe Ştefăniţă Lupu:

> „[Constantin vodă] ş-au rădicat oastea den târgu şi s-au mutat la Gălata de Sus, şi acolea au pus dărăbanii noştri şi pe săimeni şi câţi pedestraşi au avut şi el, de au săpat un şanţu pe deasupra pârâului, carele să desparte den pârâul Bârnovei şi vine pre supt Galata de Sus, şi acolea după şanţu au descălecat toată pedestrimea, iară călărimea în deal, şi au stătutu acolea cu tabăra"[22].

În continuarea mărturiei, ni se transmite că:

> „[a doua zi] au ieşit toată oastea [lui Constantin vodă] la şes, cu pedestrimea, cu puşcile, cuprindzindu oastea lor de la pârâul ce vine alaturea cu iazul, până la Galata de Gios, şi aşea, cu aceia tocmală, au purces spre pod"[23].

---

[16] *Documente Iași*, I, p. 29, nr. 20. Un fragment din text dă de înțeles că mănăstirea fusese deja – sau începuse să fie – ridicată pe un loc nou, mai bun decât cel pe care se aflase inițial: „am dat și am făcut hotar și apărare al nostrii sfintei din nou zidită mănăstire și biserică".

[17] *Documente Iași*, I, p. 426, nr. 357.

[18] *Ibidem*, II, p. 384, nr. 420; p. 438, nr. 487.

[19] *Ibidem*, I, p. 44, nr. 28.

[20] *Ibidem*, p. 174, nr. 125.

[21] Arhivele Naționale, Serviciul Județean Iași, Planuri și hărți, nr. 447 (în continuare, se va cita ANI). Planul din 1855 se află la Österreichischen Staatsarchiv, cota GIb0129. Îi mulțumim colegului Dan Dumitru Iacob pentru amabilitatea de a ne pune la dispoziție acest plan. Vezi, de asemenea, și un plan de situație pentru parcelarea unui teren de la confluența pârâului Galata cu Nicolina din 1913 (ANI, Primăria Iași, 148/1913, f. 13).

[22] Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei*, în *Opere*, ed. P.P. Panaitescu, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1958, p. 190-191.

[23] *Ibidem*, p. 192; vezi și mărturia lui Evlia Çelebi, în *Călători străini*, vol. VI, p. 478.

Râul Bârnovei nu poate fi decât Nicolina, care izvorăşte undeva mai sus de mănăstirea Bârnova. Tot la Nicolina face referire Gheorghe Duca, când va dărui un loc de moară în acelaşi pârâu al Bârnovei, locul fiind „în şes, lângă grădina cea domnească”[24]. Confirmarea acestui nume o avem abia în 1713, la descrierea unui hotar unde se spune clar: „lângă apa Miculinii, ce să cheamă acmu Valea Bârnovei”[25].

Mai la sud, tot pe un deal ce străjuieşte Nicolina, Maria, fiica lui Petru Şchiopul, a ridicat împreună cu soţul ei, Zota, mănăstirea Hlincea. Fiind fără îngrijire, lăcaşul a fost închinat, în 1624, ca metoh la Galata; deşi, iniţial, Gheorghe Duca a confirmat această închinare, ulterior a negociat cu Dosoftei, patriarhul Ierusalimului (la care era închinată Galata), şi a trecut în 1680 Hlincea sub ascultarea ctitoriei sale de la Cetăţuia, metoh tot la Ierusalim[26]. De mănăstirea Hlincea depindea moşia aflată în apropiere, la care Ştefăniţă Lupu a adăugat şi satul cu acelaşi nume, ambele dependente la origine de ocolul târgului Iaşilor[27].

O altă mănăstire care va primi pământ în preajma Iaşilor va fi Cetăţuia. Ridicată de Gheorghe Duca între 1669 şi 1672, noua mănăstire se va bucura de danii semnificative. Pe lângă ocina din jurul mănăstirii, Duca vodă a mai dat bani pentru cumpărarea de către călugăriţele de la Cetăţuia a unei părţi din moşia mai întinsă a Socolei, numită Vămăşoaia[28]. S-au adăugat Rusenii şi Holboca, aflate în partea de răsărit a moşiei oraşului[29]. În ultima parte a secolului al XVII-lea şi în prima parte a secolului al XVIII-lea, lăcaşul a avut prilejul să se ridice la înălţimea numelui pe care îl purta, arătându-şi de câteva ori rosturile defensive. Constantin Cantemir şi fiul său, Dimitrie, s-au retras aici în momente de restrişte, când erau ameninţaţi de răzvrătiri sau atacuri din exterior[30]. În ianuarie 1717, la Cetăţuia are loc un episod dramatic, când un corp de 200 de soldaţi austrieci conduşi de căpitanul Ferencz l-a atacat pe Mihai Racoviţă, care s-a refugiat în interiorul zidurilor mănăstirii. Ajutat de călăraşi, dar şi de un grup de tătari aflat la mănăstirea Aron Vodă, domnul scapă şi îi învinge sau capturează pe atacatori. Trupurile celor ucişi au fost strânse într-o movilă pe malul

[24] *Documente Iași*, II, p. 475, nr. 532.
[25] *Ibidem*, III, p. 394, nr. 447.
[26] *Ibidem*, I, p. 208, nr. 157; II, p. 479, nr. 537; III; p. 40, nr. 47.
[27] *Ibidem*, I, p. 212, nr. 160; p. 529, nr. 479.
[28] *Ibidem*, II, p. 323, nr. 349.
[29] *Ibidem*, p. 334, nr. 361.
[30] Ion Neculce, *Opere. Letopisețul Țării Moldovei și O samă de cuvinte*, ed. Gabriel Ștrempel, București, Editura Minerva, 1982, p. 309, 533-536.

Nicolinei, unde au fost acoperite cu pământ, peste care domnul a ridicat o cruce, numită şi azi „crucea lui Ferencz”[31].

Când descrie acest eveniment, Neculce foloseşte pentru Nicolina numele de „pârâul Cetăţuii”. Cel mai probabil este vorba de râul care ne interesează, deoarece se spune despre Ferencz şi oamenii săi că, după ce au încercat să urce spre Cetăţuia, „au purces cătanile pe lângă pârâul Cetăţuii asupra Hlincii”, de unde „au tot mărs [...] în sus, pre pârâu”, până ce au fost prinşi[32]. De altfel, denumirea purtată de râul Nicolina a variat de-a lungul timpului. Am amintit, deja, numele de pârâul Bârnovei, dat pentru că îşi avea originea mai sus de acest lăcaş. Numele original pare să nu fi fost Nicolina, ci Miculina, atestat pentru prima dată în 1626, într-un document original românesc, ca punct al hotarului mănăstirii Hlincea. Acelaşi act menţionează pentru întâia oară şi alte toponime cunoscute din această regiune, în uz şi astăzi: Horpaz, Iezăreni sau Ciurbeşti[33]. În următorul secol, râul apare tot sub numele de Miculina[34], pentru ca sub forma Niculina/Nicolina (alternant cu Miculina/Micolina) să îl găsim abia după 1750[35]. În ceea ce priveşte originea numelui Miculina, am apelat la profesorul Mircea Ciubotaru pentru o lămurire competentă: numele provine din masc. Mikulin, care reprezintă forma ucraineană a lui Nicolae; forma veche „Miculina” este un hidronim slav, numele de persoană Mikulin la genitiv: Mikulina (*reka*) = pârâul lui Mikulin. În ceea ce priveşte varianta Niculina, apoi Nicolina, aceasta a apărut prin etimologie populară, prin atracţie cu numele feminin rom. Niculina (de la masc. Niculin, de origine bulgară)[36].

Odată intrate în stăpânirea mănăstirilor amintite, terenurile pomenite şi-au schimbat statutul, orăşenii pierzând dreptul de folosinţă pe care-l avuseseră anterior, când pământurile respective ţinuseră de „ţarină”, de moşia oraşului. Din acest moment, dacă doreau să lucreze aceste terenuri, ei erau nevoiţi să negocieze cu călugării, cărora urmau să le plătească dările aferente. În 1634, Moise Movilă îl împuternicea pe egumenul de la mănăstirea Balica să-şi apere hotarul, oprindu-i pe cei ce intrau cu plugul să are sau să cosească fân, în baza vechilor obiceiuri. În schimb, călugării de la Galata, a căror mănăstire s-a aflat, iniţial, în pădurea de pe o culme de deal, au dat voie orăşenilor să taie copacii şi să planteze vii cu pomi „precum sînt şi-n

[31] *Cronica Ghiculeştilor*. *Istoria Moldovei între anii 1695–1754*, ed. Nestor Camariano, Ariadna Camariano-Cioran, București, Editura Academiei Române, 1965, p. 201-211; vezi și *Documente Iași*, III, p. 460, nr. 529; p. 476, nr. 547.

[32] Ion Neculce, *op. cit.*, p. 661-663.

[33] *Documente Iași*, I, p. 212, nr. 160.

[34] *Ibidem*, II, p. 31-32, nr. 37-38; p. 323, nr. 349; p. 351, nr. 380; III, p. 394, nr. 447

[35] *Ibidem*, V, p. 451, nr. 700; VI, p. 421, nr. 467; p. 462, nr. 525 și altele.

[36] Îi mulțumim și pe această cale profesorului Mircea Ciubotaru pentru explicația oferită.

alte hotare împrejur aci în târgul Iaşi", cu condiţia plăţii zeciuielii din vin, confirmată de Vasile Lupu[37].

Pe Nicolina s-au făcut iazuri şi s-au ridicat mori, ce ofereau bune venituri, dar şi prilej de certuri. Chiar dacă nu e dat explicit numele râului, pe acesta sau pe un braţ derivat (care se zăgăzuia), trebuie să se fi aflat morile Socolei, pomenite în 1618 în hotarul mănăstirii lui Balica, ca şi morile din hotarul Ciurbeştilor, disputate de călugării de la Bârnova cu cei de la Hlincea, în 1660. Cei din urmă au invocat că locul morilor este pe moşia lor, fapt confirmat de cercetarea lui Corlat uricar. Mai sus de aceste mori se aflau „morile galatenilor", în concluzie mai multe mănăstiri aveau aici drept de moară, ceea ce a pricinuit şi alte conflicte de genul celui deja pomenit[38]. În 1698, aflăm de o pricină între mănăstirile Galata şi Balica, ultima cu un iaz pentru mori făcut în aşa fel încât nu mai curgea apă la morile primei. Interesant este că pe gârla pe care s-a făcut iazul fusese până recent o piuă de silitră[39].

Mai înainte, din 1662, avem informaţii cu privire la un loc de moară iezit pe valea Miculinei, aproape de Hlincea, vândut acestei mănăstiri de câţiva orăşeni, printre care şi Petrea (Peter) neamţul ceasornicarul[40]. Prin 1670, pe partea luată de la Socola şi dată Cetăţuiei, Gheorghe Duca a barat un râu, pe care a făcut un iaz[41]. Cum acest iaz a intrat în locul mănăstirii Balica, presupunem că râul în cauză este Nicolina, pricina fiind cercetată şi judecată de Nicolae Mavrocordat în 1713[42]. Iazul de sub Cetăţuia, ca şi morile din zonă, sunt pomenite în 1717 cu ocazia luptelor cu căpitanul Ferenţ[43]. Grigore al II-lea Ghica a refăcut şi a extins acest lac care, sub denumirea de „iazul" sau „hălăşteul" de la Frumoasa, este pomenit în letopiseţul lui Neculce (1729) şi în *Cronica Ghiculeştilor* (1737)[44]. A fost folosit şi pentru agrement („să fie de primblare domnilor", la Neculce), fiind descris de Ruggiero Boscovich în 1762[45].

---

[37] *Documente Iași*, I, p. 322, nr. 241; p. 333, nr. 252. Pentru situarea Galatei de Sus în pădure, vezi actul de danie al mitropolitului Theofan din 1584, care a ridicat la Galata chilii „în pădurea întreagă și deasă" (*ibidem*, p. 39, nr. 26).

[38] *Ibidem*, p. 174, nr. 125; p. 535, nr. 485.

[39] *Ibidem*, III, p. 119, nr. 139.

[40] *Ibidem*, II, p. 32, nr. 38.

[41] *Ibidem*, p. 323, nr. 349.

[42] *Ibidem*, III, p. 399-400, nr. 452-453.

[43] *Cronica Ghiculeștilor*, p. 207.

[44] Ion Neculce, *op. cit.*, p. 662, facerea iazului de către Grigore vodă la p. 705; *Cronica Ghiculeștilor*, p. 475. Vezi și *Cronica anonimă a Moldovei, 1661-1729 (Pseudo-Amiras)*, ed. Dan Simonescu, București, Editura Academiei Române, 1975, p. 81 („hălești cel vechiu").

[45] *Călători străini*, vol. IX, p. 473, vezi și p. 482. Boscovich vorbește de un „zăgaz puternic și mare, făcut din pari și pământ, având o lungime de peste o

Până la începutul secolului al XVIII-lea, aceasta a fost situaţia pământurilor de la sud de oraş, de o parte şi de alta a văii Nicolinei. Orăşenii lucrau aceste pământuri, aflate acum în stăpânirea mănăstirilor, îşi plăteau zeciuielile cuvenite, fără ca acest mod de folosire a terenului să implice o locuire stabilă, alta decât sub forma unor case şi odăi împrăştiate pe dealuri. Câteva documente oferă, totuşi, indicii în favoarea atestării unei locuiri permanente, şi anume lângă mănăstirile Balica şi Galata. În 1669, când Gheorghe Duca întăreşte moşiile mănăstirilor Sf. Vineri şi Balica, ambele închinate la Sinai, este pomenit un loc de lângă mănăstirea Balica, cu posluşnici, case şi grădini, deci o aşezare se înjgheba acolo, la sud de mănăstire, între aceasta, dealul Cetăţuiei şi drumul Scânteii (potrivit semnelor de hotar)[46]. Cinci ani mai târziu, Galata primeşte scutire de toate dările pentru 12 case de posluşnici de lângă mănăstire, alt indiciu că un grup de oameni se aşezaseră lângă acest lăcaş[47]. Însă, faptul că locul era aproape de drumul mare al Ţarigradului – şi aici trăgeau adesea „agi, oameni împărăteşti şi alţi oaspeţi", chiar domnul şi boierii – nu era în favoarea consolidării locuirii. În 1686, mănăstirea se plângea, deja, că nu suportă cheltuielile şi că nu are „oameni de slujbă", Constantin Cantemir scutind, pentru aceasta, zece posluşnici[48].

Zona aflată mai jos de stăpânirile acestor mănăstiri, partea dinspre oraş, a rămas proprietate domnească, lăsată în folosinţa orăşenilor. Fiind lângă apă şi folosită ca islaz pentru cai şi vite, a purtat numele de „şes", „ceair", „şesul ceairului" sau „ceairul domnesc" în izvoarele din secolele XVII şi XVIII[49]. Treptat, domnii din secolul al XVIII-lea, în lipsă de alte moşii, au început să facă danii şi din acest loc, ultimul rămas nedăruit de lângă Iaşi. În 1761, Ioan Teodor Calimah a dat mănăstirii Sf. Ioan Zlataust „locu domnesc din hotarul târgului Ieşului" din jos de curte, unde a fost heleşteul domnesc, cu o bună parte din şesul Bahluiului „cât au rămas nedat de alţi luminaţi domni", până în hotarul moşiilor Galatei şi

jumătate de milă italiană". O milă italiană era formată din 1.000 de paşi geometrici sau 5.000 de picioare englezești (un picior = 0.30 m), prin urmare, barajul măsura cca 750 metri (vezi Ronald Edward Zupko, *A Dictionary of Weights and Measures for the British Isles: the Middle Ages to the Twentieth Century*, Philadelphia, American Philosophical Society, 1985, p. 250-251, 269, http://books.google.ro/books?id=0l_k-XMIiQIC&printsec=frontcover&hl=ro#v=onepage&q&f=false [4.05.2014]). Putem considera valabile afirmațiile lui Boscovich, care susține că între Frumoasa și Iași era o milă italiană (*Călători străini*, vol. 9, p. 472), ceea ce corespunde distanței dintre Podul Roș și mănăstire.

[46] *Documente Iași*, II, p. 215, nr. 246.

[47] *Ibidem*, p. 380, nr. 415.

[48] *Ibidem*, p. 548, nr. 622.

[49] *Ibidem*, III, p. 288, nr. 318; p. 400, nr. 453; Miron Costin, *op. cit.*, p. 170, 191-192.

Frumoasei[50]. Dania nu a rămas fără efect, pentru că, atunci când îşi duceau vitele la imaş, orăşenii intrau în conflict cu mănăstirea, care le cerea taxe. Constantin Moruzi caută să îndrepte această „strâmbătate" şi dă, în 1779, tot şesul Bahluiului înapoi spre folosinţă orăşenilor, împreună cu alte locuri spre Aroneanu, Copou şi Rediul lui Tătar, „ca pe un loc slobod, ci esti al oraşului"[51]. Pe aceste locuri, îşi vor paşte vitele şi locuitorii din Târguşorul la care facem referire.

Oraşul se întindea, până la 1700, pe platoul de deasupra Bahluiului, începând încă din secolul al XVII-lea să urce spre Copou, unde s-a format Muntenimea. Spre răsărit era mărginit de valea Cacainei, iar la sud râpele dinspre Bahlui împiedicau extinderea. În valea acestui râu, un predecesor al lui Petru Şchiopul – sau chiar acesta – a ridicat un zăgaz, în spatele căruia s-a format un lac, descris pentru prima dată de John Newberie în 1582[52]. Probabil la acelaşi lac („iazul Heleşteului", pomenit la hotar de mai multe ori) face referire şi unul din primele documente ce menţionează mănăstirea Galata şi moşia din jurul ei[53]. Trecerea timpului a afectat barajul, astfel că a trebuit să fie refăcut periodic. O primă refacere ştim că a fost întreprinsă de Vasile Lupu. Potrivit lui Evlia Çelebi, care a trecut prin Moldova în 1659, noul zăgaz ar fi fost ridicat de domnul moldovean în 1635-1636, cu acordul sultanului Murad al IV-lea[54]. Mai aproape de eveniment au fost Petru Bakšić şi Marco Bandini, care au vizitat Iaşii în 1641, respectiv 1646, şi au descris barajul şi lacul[55]. Faptul că se întindea mult spre apus, dar şi că dincolo de el se afla Galata, sugerează o suprafaţă apreciabilă a lacului, care la acea vreme acoperea, probabil, o mare parte din şesul Bahluiului. O altă

[50] *Documente Iași*, VI, p. 295, nr. 342.

[51] *Ibidem*, VII, p. 540, nr. 410. Drepturile orășenilor în imaș vor fi întărite de Alexandru Mavrocordat (1786) și Scarlat Calimah (1816), vezi ANI, Documente, 877/6, 902/4; Theodor Codrescu, *Uricarul*, vol. II, ed. a II-a, Iași, 1889, p. 22-25 și N. A. Bogdan, *Imașul târgului Iașilor*, în „Ioan Neculce", 4 (1924), p. 49-50.

[52] *Călători străini*, vol. II, p. 517; vezi și vol. III, p. 181.

[53] *Documente Iași*, I, p. 29, nr. 20 .

[54] *Călători străini*, vol. VI, p. 477.

[55] Bakšić: „La marginea orașului, pe lângă curtea domnească, curge un râușor nu prea mare, și cum se află între două dealuri, domnul a spus să se oprească apa între un deal și celălalt și și-a făcut un lac foarte mare, încât se poate merge pe el cu bărcile (*Călători străini*, vol. V, p. 232). Bandini: „la apus, lipit de dealul orașului, se află un lac pe care îl face Bahluiul, închis între cele două coline de un zăgaz puternic; dincolo de lac este un deal, pe care se află mănăstirea numită Galata" (Marco Bandini, *Codex. Vizitarea generală a tuturor bisericilor catolice de rit roman din Provincia Moldova, 1646-1648*, ed. Traian Diaconescu, Iași, Editura Presa Bună, 2006, p. 248). Interesant este că Miron Costin numește acest lac „heleșteul orașului", deosebindu-l de alte lacuri, precum „iazul lui Barnovschi" (Miron Costin, *op. cit.*, p. 86, 133).

refacere a barajului o datorăm lui Antonie Ruset (1675-1678)[56]. Nu ştim când a căzut în ruină zăgazul, după 1700 nemaifiind pomenit; în 1748, la hotărnicia locului calicilor, heleşteul Bahluiului încă este menţionat[57]. Din lac au rămas urmele „bălţii" din şesul Bahluiului, revitalizată primăvara şi toamna de apele umflate ale râului, baltă încă vizibilă în 1789[58], respectiv iazul de sub curte, ce a dat şi numele unei mahalale[59]. De altfel, mlaştinile formate de revărsările râului au dat de furcă locuitorilor şi în anii următori[60], făcând imposibilă locuirea pe scară largă a zonei până târziu, în secolul XX.

Nu am menţionat întâmplător lacul şi zăgazul de pe Bahlui. Pe lângă faptul că această amenajare a ocupat, la un moment dat, o parte din şes, se ridică următoarea problemă: cât timp a funcţionat lacul şi barajul, la ieşirea din sudul oraşului râul era traversat în continuare pe un vechi pod aflat în vad sau în acest scop a fost folosit zăgazul? Ştim că unele ape se traversau pe astfel de baraje, situaţie întâlnită chiar şi lângă Iaşi, menţionată de Georg Lauterer în 1782[61]. Fragmente din zăgazul de piatră (cel mai probabil cel ridicat de Vasile Lupu) au fost descoperite în 1909-1910, cu ocazia lucrărilor de amenajare a noului curs al Bahluiului[62]. Semnificativă este analiza uneia dintre fotografiile ce prezintă săpăturile de atunci şi care surprinde urmele acestui baraj, a cărui poziţie era în aval de Podul Roş (care se vede în fundal)[63]. Dacă am privi situaţia logic, un pod mai vechi care să se fi aflat pe locul podului din secolele XIX-XX nu îşi avea justificarea, zona din spatele barajului fiind inundată, cel puţin cât timp acesta era funcţional. Cu toate acestea, deşi este mai rar pomenit în mod explicit, podul a funcţionat în

[56] *Călători străini*, vol. VII, p. 356. Pentru perioada de la Petru Șchiopul la Antonie Ruset, cu analiza detaliată a condițiilor geografice, dar și tehnice, ale ridicării zăgazului, vezi studiul lui Bobi Apăvăloaei, *Amenajarea râului Bahlui în secolul al XVII-lea la Iași*, în „Carpica", XXXIX (2010), p. 141-153

[57] *Documente Iași*, V, p. 340, nr. 560.

[58] *Călători străini*, vol. X, partea II, p. 845.

[59] *Cronica Ghiculeștilor*, p. 235; ANI, Vistieria Moldovei, 4/1828, f. 30v.-31.

[60] Mlaștinile sunt pomenite de mai mulți călători (*Călători străini*, vol. X, partea II, p. 985-986; unii, precum medicul Andreas Wolf, se referă la aerul greu produs de aceste bălți, *ibidem*, p. 1271-1272); revărsările periodice ale Bahluiului, primăvara, în *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, s.n., vol. I, îngrijit de Georgeta Filitti *et al*., București, Editura Academiei Române, 2004, p. 731, 764.

[61] *Călători străini*, vol. X, partea I, p. 333.

[62] Suntem de acord cu opiniile lui Bobi Apăvăloaei, privitoare la poziția și traseul zăgazului, din *Amenajarea râului Bahlui*, p. 146-147. Singurul care a prezentat la vremea sa această descoperire este Vasile Cocuz, în *Iezătura iazului roman. Aquarium de pe Bahlui. Iașul cetate romană. Castrum Iasi. Origina și semnificația numelui Iași*, Iași, 1911, p. 3-9.

[63] Arhive Iași, Stampe, fotografii, nr. 90.

paralel cu zăgazul, poziţia sa fiind, însă, mai jos de acesta. Acest lucru ne este confirmat de Miron Costin, la descrierea evenimentelor din 1659:

> „o samă de săimeni de ciia ai noştri [...] s-au îndemnat şi au ieşit den şanţuri, viindu pre iaz, pre lângă pârâu, au venit până în podul Bahluiului, şi trecându podul preste Bahlui, *ce era atuncea mai gios de iaz...* [subl. ns.]”[64].

Prin această menţiune, cronicarul subliniază poziţia nouă a podului, în aval de barajul lui Vasile Lupu, dar şi faptul că, cândva spre momentul redactării cronicii, podul a cunoscut o nouă prefacere. Bahluiul, deşi în mare parte din an este un râu cuminte, are momente de creşteri bruşte de debit (în special primăvara), care provoacă inundaţii, afectând construcţiile de pe malurile sale[65]. Acesta este motivul principal al refacerilor succesive prin care a trecut principalul pod de peste Bahlui, la care se adaugă faptul că, cel mai adesea, lemnul a fost materialul de bază al construcţiei.

Indiferent că vorbim de podul mare de peste Bahlui sau de zăgazul iazului din şes, situarea acestora în locul în care s-au aflat nu era întâmplătoare, pentru că avea legătură cu faptul că pe aici, pe locul unui vechi vad de trecere, se afla una din ieşirile importante din oraş – amintită deja –, drumul spre Vaslui-Galaţi, zis şi „al Ţarigradului”[66].

Probabil pe acest pod a trecut Bahluiul şi solia lui Ioan Gninski, în iunie 1677. În relaţia călătoriei soliei se aminteşte atât trecerea peste zăgazul unui iaz de lângă oraş, cât şi peste un pod, fără a se da indicii clare cu privire la locul unde se aflau:

> „apropiindu-ne de Iaşi, la o jumătate de milă de oraş am zărit pe domn cu oastea lui pe un deal, dar noi nu puteam ajunge într-acolo din pricina stării rele a zăgazului de trecere peste apele iazului”; „[Iaşiul] are numai un pod mare, lat şi lung de zid, frumos împodobit, care trece peste râul cel strâmt”[67].

Deşi şi la sosire, şi la plecare, solia a urmat calea Prutului şi nu a Vasluiului, locul de campare al oaspeţilor s-a aflat lângă mănăstirea Cetăţuia, astfel că aceştia au traversat în mod cert Bahluiul pe podul existent după zăgaz, despre care aflăm că ar fi fost din piatră. Pe pod – numit „podul cel domnesc” într-o versiune a cronicii lui Neculce[68] – a trecut şi Mihai Racoviţă, când s-a retras la Cetăţuia din cauza atacului „cătanelor” lui Ferenţ (ianuarie 1717)[69].

---

[64] Miron Costin, *op. cit.*, p. 191.

[65] *Geografia municipiului Iași*, p. 69-72.

[66] *Documente Iași*, III, p. 509, nr. 585.

[67] *Călători străini*, vol. VII, p. 352-353, 357.

[68] Ion Neculce, *op. cit.*, p. 661. Tot „pod domnesc” apare numit și într-un act din 1732 (*Documente Iași*, IV, p. 107, nr. 149).

[69] *Cronica Ghiculeștilor*, p. 205; *Cronica anonimă a Moldovei*, p. 79.

În primul an al domniei sale, poate chiar în 1753, Matei Ghica a refăcut „două poduri mari de pe Bahlui, ce erau învechite"; printre ele se afla, probabil, şi podul care ne interesează[70]. Am emis ipoteza că, după această refacere, podul a purtat câţiva ani numele de Podul Spânzurătorii, datorită mutării temporare aici a execuţiilor răufăcătorilor[71]. Ulterior, podul a luat numele sub care este cunoscut şi azi, Podul Roş: în documentele interne, o uliţă a Podului Roş apare în 1777[72]. O explicaţie a numelui – cea mai plauzibilă –, se bazează pe informaţii mai târzii, şi trimite spre culoarea roşie a balustradelor[73]. Potrivit mai multor mărturii, Alexandru Firaris Mavrocordat ar fi întreprins, în scurta sa domnie (1785-1786), refacerea podului existent, care era deja stricat[74]. Şi acest pod era din lemn[75], a fost refăcut, tot din lemn, în timpul ocupației ruse din 1806-1812[76], şi aşa a rămas până la reconstruirea sa din piatră, în 1834-1836[77].

Întemeierea Târguşorului

Cu adevărat, începuturile Târguşorului de pe valea Nicolinei trebuie legate de gestul lui Grigore al II-lea Ghica de a reface, începând din 1729,

[70] *Cronica Ghiculeștilor*, p. 679.

[71] Vezi studiul nostru aflat sub tipar în „Analele Ştiinţifice ale Universităţii „Alexandru Ioan Cuza" din Iași (serie nouă)", LX (2014), unde am extins cercetarea privitoare la pod și zona din jur.

[72] *Documente Iași*, VII, p. 391, nr. 293. Chiar și în aceste condiții, noul nume nu se impusese, încă, în toponimia locală. În 1779, un document face referire la pod, pe care îl numește „podul din gios de peste Bahluiu", respectiv „podul despre Frumoasa" (*ibidem*, p. 463, nr. 351; p. 535, nr. 405).

[73] Mircea Ciubotaru, *Lexic și toponimie din Moldova*, în „Anuar de lingvistică și istorie literară", XLVII-XLVIII (2007-2008), p. 311-312.

[74] Mărturia lui Wolf, care a stat în Moldova de mai multe ori, în intervalul 1780-1797 (*Călători străini*, vol. X, partea II, p. 1250-1252; Wolf spune că Mavrocordat a refăcut podul pentru a înlesni circulația la iarmaroacele ce s-ar fi ținut lângă Iași de șapte ori pe an (*ibidem*, p. 1272, nota 31). Despre refacerea podului de către Alexandru Mavrocordat scrie și Vincenz Batthyány în 1801 (*Călători străini, secolul al XIX-lea*, vol. 1, p. 105).

[75] *Călători străini, secolul al XIX-lea*, vol. 1, p. 176. Înainte de reconstruirea sa din piatră, aflăm că podul avea o lungime de 25 de stânjeni, cca 55 de metri (ANI, Eforia orașului Iași, 31/1834, f. 27-28).

[76] Refacerea a fost făcută sub supravegherea polcovnicului Manolache Balș (ANI, Documente, 422/105).

[77] Vezi ANI, Eforia orașului Iași, 5/1835. Unele reparații se făcuseră la podul din lemn în 1833 (*ibidem*, 43/1833, f. 64).

mănăstirea lui Balica, care va lua numele de Frumoasa[78]. Din acelaşi an datează prima menţiune concretă a aşezării care ne interesează:

> „într-acel an [1729], domnul a stat într-un orăşel, mai jos de mănăstirea Galata, pe care l-a numit pe moldoveneşte Târguşor. Şi gândindu-se cât de trebuincios şi folositor e să fie iarmaroace în oraşe şi mai cu seamă în acele care sînt aproape de scaunul domnesc, domnul a dat poruncă să se facă în zisul orăşel patru iarmaroace pe an, pentru folosul obştesc al acelui ţinut, căci iarmaroacele au înlocuit lipsurile acelui loc, care nu are schelă ca săracii să-şi vândă prisosul şi să-şi cumpere cele trebuincioase" (*Cronica Ghiculeştilor*)[79].
>
> „tot intr-acestu an [1729] au descălecat şi târguşorul de suptu Gălata şi i-au făcut orânduiale cu mari mile domneşti, aşădzind ca să să facă şi iarmaroace acolia" (*Cronica anonimă a Moldovei*)[80].

Afirmaţia primului cronicar nu este cu totul clară, pentru că dă de înţeles că „orăşelul" de sub Galata ar fi existat deja. Este posibil că aşezarea să fi avut drept bază satul de lângă mănăstirea Frumoasa, pomenit în 1669, care crescuse între timp şi a atras atenţia domnului[81]. Semnificativă este menţiunea că „l-a numit pe moldoveneşte Târguşor", adică „târgul cel mic", cu un nume ce mai exista pentru un oraş din spaţiul românesc, Târgşorul din Ţara Românească. Interesantă este motivaţia întemeierii, „*pentru folosul obştesc*", într-o epocă în care începea să se conştientizeze – într-un nou sens, modern – binele public. Prin crearea iarmarocului, domnul răspundea unei aşteptări publice, de vreme ce „săracii", care pot fi priviţi ca oameni obişnuiţi, nu aveau „schelă" pentru vânzarea-cumpărarea produselor necesare traiului. Grigore Ghica deschidea, astfel, drumul târguşoarelor, aşezări care vor suplini o vreme, la nivel local, cu mai mult sau mai puţin succes, rolul oraşelor, destul de rare prin aceste părţi ale Europei[82].

Confirmarea că Grigore Ghica a înfiinţat Târguşorul vine şi din fragmentul citat din *Cronica anonimă a Moldovei*, dar şi dintr-un act dat de Ghica în martie 1740, în a treia sa domnie (1739-1741), în care se spune explicit: „întâmplându-să în domniia noastră întâi de am discălecatu Târguşoru ce iaste supt Galata, cu aşedzare a trii iarmaroace pe anu"[83].

---

[78] *Cronica Ghiculeștilor*, p. 291; Pseudo-Enache Kogălniceanu, *Letopisețul Țării Moldovii*, ed. Aurora Ilieș și Ioana Zmeu, București, Editura Minerva, 1987, p. 4, 11; Dan Bădărău, Ioan Caproșu, *op. cit.*, p. 356-358.

[79] *Cronica Ghiculeștilor*, p. 291.

[80] *Cronica anonimă a Moldovei*, p. 143.

[81] *Documente Iași*, II, p. 215, nr. 246.

[82] Vezi considerațiile noastre în Laurențiu Rădvan, *Orașele din țările române în evul mediu (sfârșitul sec. al XIII-lea – începutul sec. al XVI-lea)*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", 2011, p. 341-347.

[83] *Documente Iași*, IV, p. 281, nr. 385.

Formulările izvoarelor ne arată că în secolul al XVIII-lea încă se folosea termenul de „descălecat" pentru un act de întemeiere[84]. De altfel, întemeierea organizată explică şi traseul drept al uliţei principale a Târguşorului. Chiar dacă era lângă Iaşi, Târguşorul a fost plănuit la început ca aşezare separată, cu statut propriu. Gândul dintâi al lui Grigore al II-lea Ghica a fost, probabil, acela de a aplica şi aici modelul organizării urbane, cu un şoltuz în frunte, pomenit, e drept, doar o dată, în 1742. Atunci, Toader fost mare jitnicier, ce ocupa dregătoria de ispravnic al ţinutului Iaşi, scria că şoltuzul din Târguşor îl anunţase că un anume Sava din târg murise, solicitând scoaterea acestuia din tabla cu nume de birnici din vistierie. S-a acceptat acest lucru, dar numai după obţinerea prealabilă a mărturiei preotului şi a vornicelului de acolo[85]. Detaliile din document ne determină să credem că şoltuzul de Târguşor chiar a existat, însă, în lipsa altor izvoare, nu ştim pentru cât timp. Cum în celelalte oraşe ale ţării instituţia şoltuzului era în curs de desfiinţare[86], probabil acelaşi lucru s-a petrecut şi aici, de vreme ce personajul nu mai apare menţionat în restul secolului al XVIII-lea. Locul său a fost luat de dregători domneşti, cum era Lupu Poroschi, ispravnic; în iarmaroc, acesta era ajutat cu siguranţă de oameni mănăstireşti, care supravegheau strângerea taxelor. Mai apoi, găsim ca principal dregător de târg un căpitan, ajutat de vătăşei. Primii pe care i-am identificat sunt în catagrafia din 1820: căpitanul Stoica şi vătăşeii de târguşor Toader şi Gheorghe[87].

În ceea ce priveşte iarmarocul de lângă Iaşi, înfiinţarea sa în prima domnie a lui Grigore al II-lea Ghica (1726-1733) este întărită de documentele interne. În actul din 1740, citat mai sus, Grigore vodă confirmă că la Târguşor se ţineau deja trei iarmaroace pe an, 100 de lei din venitul pârcălăbiei fiind daţi mănăstirii Frumoasa (iar din acel moment toată pârcălăbia), în timp ce mortasipia urma să meargă la mănăstirea Galata. Motivul acestei danii era că locul Târguşorului este „între hotarăle acestor 2 mănăstiri, a Gălăţii din sus şi a lui Svente Arhangheli din gios", locul mănăstiresc fiind călcat de „gloata strânsurii iarmaroacilor"[88]. Constantin Cehan Racoviţă adaugă printre beneficiarii venitului mortasipiei şi

[84] Vezi analiza semnificației termenului pentru orașe în Laurențiu Rădvan, *op. cit.*, p. 368-369.

[85] *Condica lui Mavrocordat*, vol. III, ed. Corneliu Istrati, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza", 2008, p. 375, nr. 2759.

[86] La Iași, șoltuzul este menționat chiar până în 1742 (*Documente Iași*, V, p. 105, nr. 186).

[87] *Catagrafiile Vistieriei Moldovei (1820-1845)*, vol. II, *Ținutul Iași*, partea 1 (*1820*), ed. de Marius Adumitroaei, Mircea Ciubotaru, Silviu Văcaru, Iași, Casa Editorială Demiurg Plus, 2013, p. 287.

[88] *Documente Iași*, IV, p. 281, nr. 385; V, p. 117, nr. 208.

Cetăţuia, doar la iarmarocul de Sf. Petru şi Pavel (hramul Cetăţuiei)[89]. Din timpul lui Grigore Calimah s-a păstrat un catastif vamal ce conţine tarifele vămii mari de la Iaşi, document potrivit căruia negustorii care veneau cu mărfuri la iarmaroace (inclusiv la cel de la Târguşor) nu plăteau vamă pentru produsele aduse, cu excepţia negustorilor străini (care dădeau şi 3 lei de dugheană), cei pământeni fiind scutiţi[90].

Mănăstirea Frumoasa a primit danie 100 de stânjeni „de locu în frunte, la Uliţa cea mare, din dughenile Târguşorului", care, iniţial, fuseseră dăruiţi de Grigore al II-lea Ghica ispravnicului Lupu Poroschi. Primind toată pârcălăbia, egumenul de la Frumoasa a primit şi dreptul de a numi un supraveghetor pentru încasarea taxei, la fel cum urma să îi revină şi chiria pentru dughene. Mai mult, „am socotit domniia mea şi am datu şi pe oaminii din Târguşor suptu ascultare egumenului", urmând ca aceştia să dea doi galbeni pe an, cu condiţia să aibă grijă de heleşteul de la Frumoasa[91]. Condica vistieriei din 1775 confirmă că „locul Târguşorului este dat danie mănăstirii Frumoasăi"[92]. Documente mai târzii ne arată că o parte din Târguşor s-a dezvoltat şi pe pământurile cedate de Dumitraşcu Cantacuzino mănăstirii Galata în 1674[93]. Aproape o sută de ani după acest moment, în 1762, Tănase Meleghie vornic de poartă a fost trimis de Manolache Costache mare logofăt să cerceteze hotarul dintre oraş şi locul Galatei. Documentul dat cu această ocazie s-a păstrat doar în transcrierea incompletă a lui Iorga, dar ne oferă, totuşi, câteva repere: „pe şăsu, alături cu ocolul iarmarocului, păr-în Podul Spănzurătorilor, di ceia parti pănă în apa Micolinii"[94], la care se adăugau iazul domnesc şi gârla ce venea de la Balica[95]. Pe locul Galatei, la acea vreme se aflau deja case şi grădini, pentru care călugării luau bezmen şi dijmă. Astfel se explică de ce, în documentele statistice ulterioare, oamenii din Târguşor apar ca ţinând de Frumoasa, Galata, la care se va adăuga şi Cetăţuia.

[89] *Ibidem*, VI, p. 12, nr. 14; vezi și VII, p. 160, nr. 142 și altele.

[90] *Ibidem*, VI, p. 335, nr. 377 (vezi p. 347).

[91] *Ibidem*, IV, p. 281, nr. 385.

[92] *Ibidem*, VII, p. 110, nr. 129.

[93] *Ibidem*, II, p. 384, nr. 420; p. 438, nr. 487; III, p. 32, nr. 37.

[94] *Ibidem*, VI, p. 423, nr. 468. Iorga l-a publicat în *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. V, București, 1903, p. 252, nr. 133. Asupra unor terenuri din șesul Bahluiului vor mai fi dispute între locuitori și mănăstirile din jur, ce pretindeau mai mult pământ decât dețineau de fapt. În 1762, Grigore Calimah îi dăruiește lui Petrea sârbu o bucată de loc în șes, la capătul Podului Spânzurătorilor, în malul Nicolinei. Egumenul Galatei a pretins că este locul mănăstirii acolo, însă nu a putut produce la termenul dat hârtii doveditoare, astfel că lui Petrea i s-a confirmat dania din loc domnesc (*Documente Iași*, VI, p. 421, nr. 467).

[95] Ultimele două sunt pomenite și în actele emise de Dumitrașcu vodă, Antonie Ruset și Constantin Cantemir, citate în nota 93.

Mărturiile călătorilor susţin că la marginea Iaşilor nu s-a dezvoltat imediat o aşezare semnificativă. În 1742, grecul Markos Antonios Katsaitis ajunge la Iaşi. Descrie palatul domnesc de la Frumoasa, pe care îl situează la două mile de Iaşi şi nu la marginea oraşului, aşa cum ne-am aştepta să fie dacă între Iaşi şi ansamblul mănăstiresc s-ar fi aflat o aşezare, una ce să ofere măcar impresia de suburbie[96]. O menţiune asemănătoare face Paul Jamjouglu, care se referă, în 1746, la „casa de agrement numită Frumoasa", aflată „la o oarecare depărtare de oraş"[97]. Pe de altă parte, în 1752, Constantin Racoviţă ar fi întâmpinat-o „la Târguşor" pe capuchehaia Antiohi Giani[98]. Drumul care trecea prin Târguşor este pentru prima dată pomenit în 1762, de Boscovich, fiind descris ca o „uliţă mare", ce avea la capăt chioşcul de la Belvedere, care va deveni un loc de promenadă pentru elita vremii[99]. Despre casele din suburbii (fără a nominaliza care), acelaşi autor ne spune că erau „destul de întinse, ca şi colibele din sate"[100], semn că locuirea de la marginea oraşului nu era deloc densă şi avea mai mult un caracter rural decât urban. În 1787, la începutul noului război cu turcii, în Târguşor s-ar fi „dat prins" la nemţi (austrieci) Alexandru Ipsilanti[101]. O altă sumară descriere a zonei o datorăm lui Johann Christian von Struve: „uliţa lungă a Podului roşu trece o parte peste râul Bahlui care [...] străbate oraşul" sau „uliţa lungă a Podului roşu de peste Bahlui, spre mănăstirile Cetăţuia şi Galata"[102] (1793, *Lange rothe Brückstrasse*, în original). Uliţa principală a Târguşorului Nicolinei apare menţionată ca „lunga uliţă, cea mare", numită aşa pentru că Podul Lung, ce cobora de la palat spre Podul Roş, se prelungea cu segmentul din Nicolina, unul din cele mai lungi din întreaga cuprindere a Iaşilor (cca 1400 metri, puţin mai mult decât Uliţa Hagioaiei). În planul din 1819 al oraşului, acest sector din Târguşor apare

[96] *Călători străini*, vol. IX, p. 287.

[97] *Ibidem*, p. 332.

[98] Pseudo-Enache Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 60.

[99] *Călători străini*, vol. IX, p. 478-479. Despre chioșc se spune: „un chioșc cu acoperișul sprijinit pe stâlpi de piatră, care se află la stradă, fiind făcut, cred, pentru a se putea bucura cineva de priveliștea atât de frumoasă a câmpului și a orașului în perspectivă". În Cronica lui Pseudo-Enache Kogălniceanu se vorbește de ridicarea unui „foișor foarte frumos, supt Cetățui, făcând [domnul Ioan Mavrocordat] și cișme lângă cerdac, cu apă curgătoari, de mergé în primblari"; după poziție, avem de-a face cu foișorulde la Belvedere (Pseudo-Enache Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 24). În *Cronica Ghiculeștilor*, foișorul este pomenit abia sub Matei Ghica (*Cronica Ghiculeștilor*, p. 725).

[100] *Călători străini*, vol. IX, p. 482.

[101] Manolache Drăghici, *Istoria Moldovei pe timp de 500 de ani până în zilele noastre*, vol. 2, ed. Constantin Mihăescu-Gruiu, București, 1999, p. 218.

[102] *Călători străini*, vol. X, partea II, p. 1154, 1156.

ca având 653 de stânjeni (1450 m)[103]. Măsurători târzii dau pentru tot Podul Lung, de la Uliţa Mare până la ieşirea din Târguşor, 1015 stânjeni lungime (cca 2200 m)[104]. La capătul Podului Lung, în dreptul crucii lui Ferenţ, s-au executat, o vreme, pedepsele cu spânzurarea, după cum reiese dintr-un act din 1803, în care se porunceşte ca un criminal „să să spânzure la capu Podului Lung lângă cerdacul Frenții", deci dincolo de Târguşor, într-un loc considerat intrare principală în Iaşi[105].

Iarmarocul şi Târguşorul

În mărturiile călătorilor străini, iarmarocul de la Iaşi este pomenit abia spre finele secolului. În 1782, Georg Lauterer face referire la două târguri mari de vite care se ţineau anual în oraş (trei, în realitate) şi unde negustorii transilvăneni aduceau un mare număr de boi[106]. Baltazar Hacquet ajunge în iunie 1789 în Iaşi şi are ocazia de a vedea unul din iarmaroace, despre care spune că este cu mult mai mare decât cel de la Botoşani. Târgul era frecventat de negustori greci, care aduceau de la Istanbul, Alep, Chios şi chiar din India „stofe, museline, ţesături de fir de aur", dar şi de negustori cu mărfuri din Austria, Germania, Franţa sau Anglia, cu postavuri, mătăsuri, catifea, „olandă", broderii, obiecte de metal, blănuri scumpe din Rusia, mărgăritare şi pietre scumpe din Italia. Hacquet pune accent pe mărfurile de valoare care, spune el, aveau mare căutare în Moldova: „căci nu este nici o comparaţie cu vremurile de odinioară acum, când, după ce boierii din Moldova şi Ţara Românească, şi îndeosebi boieroaicele, îşi îngăduie toate excesele luxului [...]"[107]. Această extraordinară deschidere comercială are în mod sigur legătură cu tratatul de la Kuciuk-Kainargi, care a limitat aşa-zisului „monopol" otoman[108] şi le-a permis localnicilor accesul la mărfuri mai greu accesibile sau mai scumpe în vremurile anterioare. Gustul pentru lux al boierilor şi boieroaicelor – adică al elitei, localizată în special în oraşe – are legătură şi cu transformările la nivel de modă, moravuri, vestimentaţie şi alimentaţie ce

[103] ANI, Planuri și hărți, nr. 447; vezi și Gh. Ghibănescu, *Iașii în 1820 (după catagrafia lui Mihail Gr. Șuțu vodă)*, în „Ioan Neculce", 3 (1923), p. 23-24.

[104] Inițial 975 stânjeni (ANI, Eforia orașului Iași, 31/1834, f. 27-28), apoi 1015 (*ibidem*, 49/1834, f. 120).

[105] Gh. Ungureanu, *Pedepsele în Moldova la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea*, Iași, 1931, p. 17, nr. 11.

[106] *Călători străini*, vol. X, partea I, p. 332.

[107] *Ibidem*, vol. X, partea II, p. 844.

[108] *Acte și documente relative la istoria renașterii României*, vol. I, ed. Ghenadie Petrescu, Dimitrie A. Sturdza, Dimitrie C. Sturdza, București, 1888, p. 125, nr. 30.

au loc pe fondul contactului autohtonilor cu ofiţerii ruşi şi austrieci, care au stat în Moldova în timpul războaielor cu turcii[109].

Spre finele secolului al XVIII-lea şi începutul secolului următor, iarmarocul este remarcat şi de alţi călători sau oameni care au petrecut mai multă vreme în Iaşi (Andreas Wolf, Vincenz Batthyány), care, însă, spun că se ţinea de şapte ori pe an; se face referire din nou la bogăţia de mărfuri, animale, piei, lână, blănuri, veselă, aduse din Turcia, Germania sau Franţa[110].

În actele interne ce privesc iarmarocul se susţine că acesta se ţinea de „Mizăpăresie" (miezi-păresi, mijlocul postului Paştelui), Sf. Petru şi Pavel, respectiv Sf. Dimitrie. Uneori, din diferite motive (epidemii, calamităţi, războaie şi altele), târgul nu se mai ţinea, cum se întâmplă cu iarmarocul de Sf. Dimitrie din 1741, când se trimite o înştiinţare care urma să se citească „den târg în târg, pân la Focşani" către negustorii străini sau din ţară[111]. *Condica lui Mavrocordat* – document foarte valoros prin detaliile unice oferite – ne arată că şi atunci când se organiza „iarmarocul de la Frumoasa" se dădea înştiinţare în ţară, cum este de Sf. Petru sau în mijlocul postului în 1742[112]. Din aceeaşi perioadă, s-au păstrat chiar rezumate ale cărţilor trimise staroştilor de Putna şi Cernăuţi, semnificative prin faptul că arătau preocuparea domniei de a atrage la iarmaroc şi negustori de dincolo de hotare[113]. Existau cazuri când apăreau neînţelegeri în privinţa taxelor luate la iarmaroc: în timpul domniei lui Scarlat Ghica (1757-1758), egumenul de la Frumoasa s-a plâns că pârcălabii din Iaşi încasau fără drept pârcălăbia iarmaroacelor pe carele cu sare aduse aici[114]. În 1761, se decide temporar ca iarmarocul de Sf. Dimitrie să nu se mai ţină lângă Frumoasa, ci la Ciric, „de laturea târgului", pe moşia mănăstirii Zlataust, pentru ca şi acest lăcaş să se bucure de veniturile bune aduse de o astfel de adunare[115]. Cu toate acestea, locul iarmarocului rămâne în mod tradiţional sub zidurile Frumoasei. Manolache Drăghici transmite că la iarmaroc, în perioada ocupaţiei din 1806-1812, se vindeau, printre altele, obiectele strânse cu forţa de la deţinuţi şi rudele lor de armaşul ce se ocupa de temniţa domnească[116].

La Târguşor avem, deci, de-a face cu două aşezări diferite. Prima, iarmarocul, era o structură temporară, cu viaţă scurtă, de câteva zile, cât

---

[109] Subiectul modernizării moravurilor a primit, după anul 2000, o meritată atenție, mai mulți autori ocupându-se de diferite paliere tematice (vezi Constanța Ghițulescu-Vintilă, Dan Dumitru Iacob, Mihai Chiper și alții).

[110] *Călători străini*, vol. X, partea II, p. 1272, nota 31; *Călători străini, secolul al XIX-lea*, vol. 1, p. 105.

[111] *Condica lui Mavrocordat*, vol. II, p. 70, nr. 182.

[112] *Ibidem*, p. 143, nr. 426; p. 179, nr. 552;

[113] *Ibidem*, vol. III, p. 419, nr. 2900-2901.

[114] C.A. Stoide, *op. cit.*, p. 14, anexa nr. II.

[115] *Documente Iași*, VI, p. 373, nr. 407.

[116] Manolache Drăghici, *op. cit.*, vol. 2, p. 239.

ţinea adunarea oamenilor la târg. Aşezarea iarmarocului era într-un ocol înconjurat cu gard din pari şi nuiele şi cu dughene sau tarabe, întreţinute de călugării mănăstirilor Galata şi Frumoasa. Cum îngrăditura originală se învechise, Grigore Calimah le-a poruncit, în 1763, egumenilor celor două lăcaşuri să o refacă şi să acopere dughenele[117], pentru care luau bezmen[118]. Dintr-o astfel de dugheană rudimentară se plângea Gheorghe *cupeţul* din Iaşi că i-ar fi fost furaţi nişte bani de către un copil în 1742[119]. Cum o componentă importantă a negoţului iarmarocului o reprezentau animalele, documentele au înregistrat şi furturi de vite: tot în 1742, Ursul din Ciorteşti era prins că furase din Târguşor, fiind pus la temniţă, de unde a fugit[120]; în acelaşi an, Tănasă Conoros, chiar din Târguşor, era trimis la ocnă pentru „răutăţile lui”[121]. Treptat, spre 1800, şi la iarmaroc se va dezvolta o aşezare permanentă, o mahala cu biserică proprie. Dinspre oraş, pentru a se ajunge la această mahala s-a folosit uliţa ce ducea la Socola[122], pentru ca spre iarmaroc să se meargă pe o stradă separată, desprinsă din uliţa principală a Târguşorului (Podul Lung). La măsurătorile făcute în 1834 pentru starea străzilor oraşului, s-a constatat că uliţa ce ducea la iarmaroc, cu ieşire în dreptul mănăstirii Frumoasa, avea 174 de stânjeni lungime (cca 380 metri) şi doar 3 lăţime, precum majoritatea străzilor Iaşilor[123].

A doua aşezare era permanentă şi cuprindea târgul propriu-zis, care a avut ca nucleu cei 100 de stânjeni daţi de Grigore al II-lea Ghica în 1740 de-a lungul amintitului drum ce ieşea pe la Podul Roş din oraş şi mergea spre Scânteia-Vaslui. În Târguşor au apărut case şi dughene ridicate de oamenii care s-au stabilit aici şi care plăteau, la rândul lor, bezmen mănăstirilor[124]. Până la 1820 ştim puţine despre aceşti oameni. Un Irimia din Târguşor este tocmit să lucreze ca pietrar la mănăstirea Trei Ierarhi în 1742, fiind printre primii locuitori înregistraţi[125]. În 1746, aflăm că în Târguşor trăia şi Solomon siman (seimen?)[126]. În 1799, Ioniţă Harbală (Hărbălău), negustor din Târguşor, cumpăra o vie cu livadă în vecinătate, la Valea

[117] *Documente Iași*, VI, p. 439, nr. 492.

[118] În Condica vistieriei din 1776, bezmen de la dughenele „de frunte” și „al doile și din toată cărcima cu vin” lua doar mănăstirea Galata <de Jos>, adică Frumoasa (*ibidem*, VII, p. 265, nr. 221; vezi și p. 359, nr. 266).

[119] *Condica lui Mavrocordat*, vol. II, p. 478, nr. 1239.

[120] *Ibidem*, p. 26, nr. 56.

[121] *Ibidem*, p. 24, nr. 46.

[122] *Documente Iași*, VIII, p. 128, nr. 94.

[123] ANI, Eforia orașului Iași, 31/1834, f. 27-28.

[124] Dovezi concrete (cu cifre) ale plății de bezmen sunt relativ târzii (ANI, Divanul de Apel al Țării de Sus, 83/1841, f. 1-1v.; ANI, *Documente*, 155/57 și 753/57).

[125] *Condica lui Mavrocordat*, vol. II, p. 33, nr. 88.

[126] *Ibidem*, vol. III, p. 63, nr. 1746.

Adâncă, pe moşia Cetăţuiei[127], iar în 1815, un Dumitru al lui Arghirie (grec?) îi vindea lui Athanasie Coste o dugheană cu casă şi pivniţă de piatră, aflate pe un loc al mănăstirii Frumoasa[128]. Spre deosebire de târguşoarele de la finele secolului al XVIII-lea şi din secolul ce a urmat, în Târguşorul Nicolinei evreii nu au jucat un rol important, în nici un caz un rol în ridicarea aşezării. Pentru dezvoltarea acesteia, mai importantă a fost poziţia, la margine de oraş, ca un foburg. De câteva ori pe an, iarmarocul atrăgea negustori, locali sau de la distanţă, care nu puteau decât asigura o funcţionare fluctuantă pentru aşezare. În rest, faptul că Târguşorul se afla la ieşirea din oraş, pe marginea unuia din drumurile importante ale ţării, a făcut ca mai degrabă intrările/plecările ţăranilor şi ale micilor negustori din zonă să facă să meargă economia aşezării. Dependenţa de mănăstirile din vecinătate, ca şi situarea în loc jos şi mlăştinos, nu au permis o dezvoltare la scară mare. Târguşorul Nicolina nu a fost singurul târg de margine de oraş, astfel de aşezări dezvoltându-se şi în preajma altor oraşe mari ale Moldovei, precum Botoşani şi Galaţi[129].

Revenind la evrei, aceştia au fost la început puţini sau au venit târziu în Târguşor. În 1793, un evreu, numit Ursul, cumpără de la Petter Lun o berărie la Podul Roş, pe care, în 1803, o ţinea fiul lui Ursul, Leiba; berăria se afla, însă, între Podul Roş şi podul peste Nicolina, în malul pârâului din urmă[130]. Un Vasile botezat din catagrafia de la 1820 poate fi evreu la origine[131]. După 1820, numărul evreilor este în creştere, dovadă fiind funcţionarea „havrei" lui Zalman rachierul, găzduită în casa lui Elievici de pe Podul Lung, peste drum de biserica Ziua Crucii, înfiinţată prin 1823[132]. Dar în Târguşor vin şi alţi străini. Catagrafia din 1820 ne informează că doi sârbi, Enciul şi Ioniţă Hărbălău, ar fi venit în Moldova în 1794, stabilindu-se în târgul de lângă Iaşi[133]. Tot aici apar şi un rus, mai mulţi greci, precum şi un sudit german, cu un nume original, Panaite Englez[134]. Catagrafia

[127] *Documente Iași*, X, p. 235, nr. 257. Fratele lui Ioniță, Enciul, cumpără vie la Miroslava (*ibidem*, p. 229, nr. 248).

[128] *Creșterea colecțiunilor*, XXVIII-XXX (1916-1919), București, 1929, p. 107.

[129] Victor Tufescu, *op. cit.*, p. 98; Ecaterina Negruți, *op. cit.*, p. 11-12.

[130] *Documente Iași*, IX, p. 198, nr. 221; documente publicate și în „Ioan Neculce", 5 (1925), p. 206-207, nr. CXXXIX-CXLI.

[131] *Catagrafiile Vistieriei Moldovei*, vol. II, partea 1, p. 287.

[132] Dan Dumitru Iacob, *Sinagogile din Iaşi la mijlocul secolului al XIX-lea (aspecte culturale, sociale, arhitectonice şi urbanistice)*, în „Historia Urbana", XVII (2009), p. 155, anexa nr. I.

[133] *Catagrafiile Vistieriei Moldovei*, vol. II, partea 1, p. 382.

[134] *Ibidem*, p. 286-287. Pentru sudiții din Moldova, vezi Stela Mărieș, *Supușii străini din Moldova în perioada 1781-1862*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A.D. Xenopol» Iași", supl. VII, 1985. Cercetarea de la 1824-1825 a fost menită să îndrepte situația acestei categorii, în rândurile căreia intraseră fără drept

sudiţilor din 1824-1825 mai adaugă un număr de supuşi străini, care aleseseră să stea sau să facă afaceri în Târguşor sau Iarmaroc: supuşii austrieci Lipe Tailer – evreu înregistrat la breasla lipscanilor, sosit în Moldova din Brod-Mazovia puţin după 1800, care avea mai multe case, inclusiv una cu bezmen în Iarmaroc, sau Toma Leşcinschi – polonez de la Liov, pietrar de meserie, venit prin 1808 şi cu casă „de veci" la Iarmaroc; se adăuga supusul prusian Marcu Sfart, evreu precupeţ, ajuns aici tocmai din Frankfurt pe la 1804, tot cu casă pe loc cu bezmen în Iarmaroc[135]. Despre un sudit rus, Neculai Uzun, sârb la origine, născut la Brăila, venit în Moldova de 17 ani, se spune că ţine atât crâşmă, cât şi dughene cu chirie în Târguşor[136]. Despre un altul ni se transmite că stă în „târg la Galata", fără a fi clar dacă este vorba de aşezarea ce se înfiripase lângă mănăstire sau Târguşor[137]. În 1828-1830, în Târguşor sunt înregistraţi 11 supuşi străini[138].

În primele sămi de vistierie păstrate, Târguşorul nu este tratat aparte, datele sale figurând, cel mai probabil, împreună cu cele ale oraşului Iaşi[139]. Spre exemplu, în 1784, la rubrica „slujba cheltuielii ţării ce s-au scos la luna lui dichemvrie", după informaţiile trimise de ispravnicii de ţinut, târgul Iaşilor apare cu sume defalcate pe birnici (4.653 lei), dughene (6.117 lei) şi cârciumi (2.289 lei); la ultimele două categorii putem presupune că intrau şi taxele luate din Târguşor (spre deosebire de alte ţinuturi, la ţinutul Iaşilor nu sunt amintite dughenele)[140]. Sume asemănătoare se adună la „agiutoriul" de iarnă, în decembrie anul următor[141]. Pentru prima dată negustorii din Târguşor sunt pomeniţi în Sama Vistieriei lui Scarlat Alexandru Calimah, care acoperă perioada octombrie 1813-mai 1814. La „agiutorinţa de iarnă", lunile ianuarie-martie, ţinutul Iaşi apare la sfârşit cu dughenele şi crâşmele din două târguri, Târguşorul şi Ştefăneştii, primul cu 230 lei, al doilea cu 250, în timp ce oraşul Iaşi figurează singur cu 8.154 lei, la care se adaugă 2.263 lei de la dughenele negustorilor hrisovoliţi, pe cele două stări. Cifrele apropiate arată că cele două mici târguri din ţinut erau comparativ apropiate din punct de vedere economic, în aceeaşi arie intrând şi alte târguri din Moldova, precum Nicoreştii din ţinutul Tecuci; decăzute,

multe persoane (vezi, ca exemplu, considerațiile ulterioare ale lui Nikolai Karlovici Giers, în *Călători străini, secolul al XIX-lea*, vol. IV, p. 83-85).

[135] *Documente statistice privitoare la orașul Iași*, vol. II (*1824-1828*), ed. Ioan Caproșu, Mihai-Răzvan Ungureanu, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", 1997, p. 107, 207, 448.

[136] *Ibidem*, p. 269.

[137] Sasul Ioan Claiș, supus austriac (*ibidem*, p. 78).

[138] Stela Mărieș, *op. cit.*, anexele nr. VIII și X.

[139] Vezi *Sămile Vistieriei Țării Moldovei*, vol. I (*1763-1784*), ed. Ioan Caproșu, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2010, *passim*.

[140] *Ibidem*, p. 564.

[141] *Ibidem*, vol. II, p. 8.

vechile târguri Dorohoi şi Fălciu prezintă cifre puţin mai mari sau mai mici[142]. Pentru decembrie 1817 – februarie 1818, printre banii adunaţi de la târguri la aceeaşi categorie găsim 700 de lei la ţinutul Iaşi, bănuim că tot de la Târguşor şi Ştefăneşti[143]. Suma scade în ianuarie-martie 1823 la 384 de lei, cu 180 de la Târguşor şi 204 de la Ştefăneşti; coboară chiar la 160 de lei pentru Târguşor, în perioada ianuarie-martie 1824 (cu toate că la alte târguri din ţară crescuse), semn că numărul dughenelor şi crâşmelor scăzuse şi el, din motive încă neclare. Ştefăneştii nu mai apar aici, ci doar la jidovii hrisovoliţi, alături de noul târg de la Sculeni[144]; dezvoltarea acestora are legătură cu noua situaţie politică de după 1812 şi cu situarea pe graniţa ce era acum pe râul Prut. Chiar dacă Târguşorul era pe moşiile mănăstirilor Galata, Cetăţuia şi Frumoasa, cele din urmă nu erau scutite: din 1824-1825 găsim aparte moşiile mănăstireşti şi greceşti, care încep să fie arendate, plătind anual sume care aproape egalau sumele obţinute din birul ţării[145].

Populaţia

Catagrafia efectuată de ruşi în 1772-1773 este primul act oficial care înregistrează populaţia Târgşorului. În document se consideră că aşezarea, parte din ocolul Codrului, ţinutul Iaşilor, s-ar fi aflat în subordinea domniei, şi nu a mănăstirilor vecine, în dreptul cărora sunt trecute sate ca Horpaz, Galata, Miroslava sau Valea Adâncă. Este posibil ca această înregistrare să aibă legătură cu politica fiscală a autorităţilor ruseşti, care ocupau la acea vreme Moldova şi erau interesate de o mai bună colectare a veniturilor. Târguşorul apare cu 7 *liude*, mai precis un mazil, un scutelnic şi 5 grădinari boiereşti[146]. Trei decenii mai târziu, în aşa-numita „condică a liuzilor" din 1803 (de fapt a Vistieriei, cifertul octombrie), Târguşorul (doar partea mănăstirii Galata) figurează cu „loc puţin", 34 de *liude*, alţi 6 oameni fiind scutelnici ai unor boieri[147]. În Condica de sate şi birnici din 1816, aşezarea apare cu doar 7 birnici şi 4 scutelnici, dintre care doi ai „consulului rusăsc"[148].

Locuirea din şesul Bahluiului a luat amploare după 1800, fapt remarcat şi de străinii care au trecut sau au locuit în Iaşi în acea vreme.

[142] *Ibidem*, vol. III, p. 247-248.
[143] *Ibidem*, p. 294.
[144] *Ibidem*, p. 330, 395-397.
[145] *Ibidem*, p. 461-462, 509-511.
[146] *Moldova în epoca feudalismului*, vol. VII, partea 1, ed. P.G. Dimitriev, P.V. Sovetov, Chișinău, 1975, p. 198.
[147] *Condica Vistieriei Moldovei din anul 1803*, ed. Corneliu Istrati, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", 2010, p. 298.
[148] Corneliu Istrati, *Condica Vistieriei Moldovei din anul 1816*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A.D. Xenopol» Iași", supl. I, 1979, p. 115.

William Wilkinson, care a stat în principate în 1814-1818, vorbeşte de Iaşi ca de un oraş divizat între oraşul de pe deal şi de cel din vale[149]. Prima catagrafie cât de cât completă este cea din 1820, care tratează Târguşorul Nicolina ca aşezare separată, la ţinutul Iaşi – ocolul Codrului, fiind menţionat ca „moşie a mănăstirilor Galata, Cetăţuia şi Frumoasa". În total, sunt înregistraţi 69 de capi de familie cu „hrană cu neguţitorii, precupii", dintre care remarcăm 10 birnici (din care 6 veniţi din Iaşi şi unul din Vaslui), 35 fără bir, supuşi la diverşi stăpâni (majoritatea la boieri, dar şi unul al doctorului Eustaţiu Rolla), 14 sudiţi (la 12 se precizează că sunt de fapt „supuşi la ofiţări") şi alţii, toţi fără a fi proprietari pe terenurile pe care le ocupau şi fără a se ocupa cu agricultura („moşie de hrană n-au"), îndeletnicindu-se cu mica negustorie[150]. Dacă înmulţim numărul capilor de familie cu 5, cifră convenţională, am avea la Târguşor în 1820 cel puţin 350 de locuitori. În anii ce au urmat, mai multe epidemii şi-au luat tributul, afectând, cu siguranţă, şi Târguşorul Nicolina[151]. Iaşii aveau, în 1820, cca 21.000 de oameni (potrivit catagrafiei), spre 30.000 în realitate, în 1832 cca 48.500 locuitori, pentru ca, în 1859, oraşul să aibă, deja, peste 65.000 de locuitori, incluzându-i pe cei din Târguşorul cuprins, între timp, în oraş[152]. De altfel, după integrarea Târguşorului în oraşul Iaşi, populaţia din fosta aşezare nu a mai fost înregistrată separat.

În ceea ce priveşte starea populaţiei din târg, documentele păstrate arată că vorbim de oameni din categoriile de jos. În statisticile din 1820 şi 1832, în Târguşorul Nicolina nu este prezent nici un boier, baza fiind formată de mici negustori şi meşteşugari, care, însă, nu erau complet rupţi de practicarea agriculturii, după cum se sugerează în catagrafii. Unii dintre locuitori se ocupau cu aşa ceva, probabil dintre birnici, la fel cum un număr important de oameni erau scutelnici, fiind angajaţi ai unor boieri sau mănăstiri. În acest sens, tot catagrafia din 1820 ne oferă detalii interesante. Găsim în târg blănari, un covrigar, câţiva cârciumari, mai mulţi casapi, teslari, dar şi un copil de casă. Sunt trecuţi, însă, şi câţiva grădinari, dar şi vieri, care lucrau în viile de pe moşiile din apropiere[153]. Acest tablou, relativ variat, are explicaţiile sale. Unul dintre blănari şi covrigarul erau veniţi din

[149] *Călători străini, secolul al XIX-lea*, vol. 1, p. 626.

[150] *Catagrafiile Vistieriei Moldovei*, vol. II, p. 286-288, 325; vezi și *Catagrafia fiscală a Moldovei din anul 1820*, ed. Corneliu Istrati, Iași, Editura „Alexandru Ioan Cuza", 2011, p. 465.

[151] Ciuma a bântuit în Moldova în 1829, iar holera în 1831 (Manolachi Drăghici, *op. cit.*, vol. II, p. 304, 308).

[152] Ecaterina Negruți, *op. cit.*, p. 28-31, vezi și anexa 1; Gheorghe Platon, *Populația orașului Iași de la jumătatea secolului al XVIII-lea până la 1859*, reeditat în Gheorghe Platon, *De la constituirea națiunii la marea unire. Studii de istorie modernă*, vol. IV, partea I, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", 2002, p. 21-25.

[153] *Catagrafiile Vistieriei Moldovei*, vol. II, partea 1, p. 286-287.

Iaşi, probabil pentru că au considerat că aici, la intrarea în oraş, aveau un vad comercial bun; la fel gândiseră, cu siguranţă, şi cârciumarii. Prezenţa casapilor se explică tot prin poziţia Târguşorului, la margine şi aproape de apă, unde erau „exilate" îndeletnicirile ce ţineau de sacrificarea animalelor, tot aici venind şi grădinarii. Cei din urmă sunt majoritatea sosiţi de la sud de Dunăre şi nu întâmplător li se spune „sârbi", fapt explicabil prin tradiţia meseriei grădinăritului la aceşti oameni, care nu erau neapărat sârbi (mai degrabă bulgari). Locuitorii Târguşorului ţineau şi animale pe lângă casă, pe care le duceau la păscut pe imaşul din apropiere. Nu au lipsit, însă, certurile cu mănăstirile vecine, care abuzau de faptul că deţineau moşiile pe care se afla imaşul[154].

Pentru locurile luate de la mănăstirile Galata, Frumoasa şi Cetăţuia, deţinătoarele moşiei Târguşorului, locuitorii făceau învoieli de embatic şi plăteau bezmen anual. Nu am identificat o listă detaliată cu oamenii care plăteau acest bezmen, una precum cea a mănăstirii Sf. Ioan Zlataust pentru locurile din mahalaua Broşteni (1807)[155]. Analiza surselor ne oferă, totuşi, sugestii cu privire la delimitarea părţilor pe care mănăstirile amintite le aveau în Târguşor. Actele de vânzare de locuri sau case precizează la care mănăstire trebuie să se plătească bezmen, dar adesea nu indică precis unde în Târguşor se află poziţionate, ceea ce nu permite stabilirea cu precizie a hotarelor acestuia. Întocmită cu puţin timp înainte de secularizare, catagrafia străzilor şi caselor din 1861 indică numărul caselor de pe fiecare uliţă şi proprietarul: în mahalaua Ziua Crucii, 102 case şi 5 dughene (cinci sunt de toate), din totalul de 137 de imobile, sunt cu bezmen la Galata[156]. În ceea ce priveşte Uliţa Târguşorului Nicolina, din 159 de imobile – cu o proporţie mai mare de dughene, 56, alături de 102 case – 83 dau bezmen la Cetăţuia, 29 la Frumoasa şi 25 la Galata[157]. Aşezarea pe un plan al zonei ar arăta că mănăstirea Galata[158] avea partea de apus a Târguşorului, până în uliţa principală, respectiv Bahlui; partea de răsărit aparţinea Frumoasei, în timp ce partea de sud era a Cetăţuiei.

Cronicile sau documentele au înregistrat puţine evenimente care să aibă legătură cu Târguşorul. Majoritatea călătorilor care au traversat zona au menţionat mănăstirile Frumoasa sau Galata, care erau şi locuri de popas

[154] Chiar și în 1853, locuitorii din mahalalele Ziua Crucii și Frumoasa acuzau mănăstirile Cetățuia și Frumoasa de luarea de taxe ilegale pentru pășunat; în urma cercetării, vinovat s-a dovedit a fi posesorul moșiei, al cărui contract a fost rupt (ANI, Eforia orașului Iași, 99/1853, f. 2-3v.).

[155] ANI, Măn. Sf. Ioan Zlataust, XV/8 și XV/9.

[156] ANI, Eforia orașului Iași, 99/1861, r. nr. 281, f. 101v.-108.

[157] *Ibidem*, 99/1861, r. nr. 281, f. 108v.-116.

[158] Pentru partea Galatei, util este și documentul de hotărnicie a moșiei acesteia din 1762 (*Documente Iași*, VI, p. 423, nr. 468); vezi și disputele privind întinderea moșiei din șesul Bahluiului a Sf. Ioan Zlataust (*ibidem*, X, p. 52-54, nr. 51-52).

sau şedere pentru cei mai de vază dintre ei[159]. În 1775, dintre negustorii şi ţăranii adunaţi la iarmaroc şi-ar fi strâns susţinători mitropolitul Gavril Calimah, pentru a merge la curte şi a cere îndepărtarea unui dregător grec. Informaţia este transmisă de Andreas Wolf la a doua mână şi nu ştim cât de sigură este[160]. Mai târziu, marele incendiu care a afectat Iaşii în 1827[161] a atins şi Târguşorul. Un anonim italian, aflat în Iaşi în momentul acestui foc, spune că „de cealaltă parte, până la Bahlui şi până la mănăstirea Frumoasa, toate sunt cenuşă în momentul acesta"[162]. Un eveniment particular îl reprezintă „proţesioasa litanie din şesul mănăstirei Frumoasa", cu moaştele Sfintei Parascheva şi alte icoane sfinte, pentru oprirea ciumei ce făcea ravagii în Iaşi în vara anului 1829. La ceremonie, ce a ţinut de la opt dimineaţa la două după prânz, au participat mitropolitul Veniamin („un adevărat patriot şi păstoriu"), arhierei, preoţi şi popor, după care s-a înconjurat oraşul şi s-au stropit cu agheasmă „toate locurile molepsite", cu toate că astfel de manifestări puteau, în realitate, să aibă drept efect mai uşoara răspândire a bolii şi nu oprirea ei[163].

Biserici

Mai sus am susţinut că Târguşorul a apărut şi s-a dezvoltat pornind de la cei 100 de stânjeni daţi Frumoasei la 1740, de-a lungul drumului ce ieşea din oraş spre Scânteia-Vaslui. Afirmaţia noastră nu este fără temei, deoarece casele aflate la apus, dincolo de linia uliţei principale, făceau parte dintr-o mahala a oraşului, anume Broştenii. Acest cartier s-a dezvoltat sub terasa pe care se afla Târgul de Jos (Târgul Vechi), mai jos de ţigănia domnească (care a rămas în mahalaua Frecăului), pomenită de unii călători străini încă din secolul al XVI-lea[164]. Din a doua jumătate a secolului al XVII-lea[165] şi mai ales în secolul al XVIII-lea, casele mahalalei Broşteni se apropie de Bahlui, apoi trec râul, avantajate şi de faptul că locul era încă

[159] Descriere pe larg în *Călători străini*, vol. IX, p. 472-473, 478.

[160] Informația nu a fost reprodusă în fragmentele publicate în *Călători străini*, vol. X, partea a II-a; vezi Andreas Wolf, *Beiträge zu einer statistisch-historischen Beschreibung des Fürstentums Moldau*, I, Sibiu, 1805, p. 144, http://books.google.ro/books?id=U8lJAAAAcAAJ&printsec=frontcover&hl=ro&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false [7.06.2014].

[161] Manolache Drăghici, *op. cit.*, vol. 2, p. 295. Pentru acest eveniment, vezi Virgil Apostolescu, *Distrugerea de arhive în „focul cel mare" de la Iași din 1827*, în *Arhivele Statului. 125 de ani de activitate, 1831-1956*, București, D.G.A.S., 1957, p. 247-257 (vezi și bibliografia folosită).

[162] *Călători străini, secolul al XIX-lea*, vol. II, p. 270-271.

[163] „Albina românească", nr. 37, 3 octombrie 1829, p. 145.

[164] *Călători străini*, vol. III, p. 183.

[165] Mențiune a unui preot din Broșteni în 1669 (*Documente Iași*, II, p. 194, nr. 221).

domnesc[166]. Însă, casele Broşteniilor de dincolo de Bahlui nu au „urmat" drumul ce ducea la Târguşor, ci o altă cale, ce mergea, probabil, iniţial, spre Galata şi care figurează în planurile ruseşti din 1769 şi 1790 (unde sunt redate şi casele)[167]. Spre 1800, încep să se ridice locuinţe tot mai departe de Bahlui, creşterea densităţii locuirii având drept consecinţă ridicarea unei biserici, care a primit hramul Ziua Crucii. Cea mai veche menţiune a acesteia, identificată de noi, este într-un act din 1805, moment în care aici slujea preotul Neculai[168]. Lămuritor pentru apartenenţa bisericii şi mahalalei la oraş este faptul că acest document este dat de Gheorghe postăvarul „de aici, din Iaş, din mahalaoa Broşteni, lângă bisărica Sfintei Cruci"[169]. O menţiune mai puţin sigură este din mai 1799, când un preot Năstase „ot Cruce" scrie un zapis de vânzare a unei vii[170]. Realizatorul indicelui volumului unde a fost publicat actul a identificat Crucea cu satul cu acelaşi nume din ţinutul Putnei[171], însă, cum documentul face referire la satul Valea Adâncă, aflat aproape de Târguşor, nu trebuie exclusă ipoteza ca „Crucea" să fie, de fapt, hramul Înălţarea Sfintei Cruci de la biserica care ne interesează. În favoarea acestei ipoteze vine şi faptul că alături de acest act s-a mai păstrat un altul (ambele copiate în manuscrisele Bobulescu de la Academia Română), care priveşte tot o vie de la Valea Adâncă, din iunie 1799, în care cumpărătorul este un negustor din Târguşor[172].

Preoţii de la biserica Crucii/Ziua Crucii, Mitrofan şi Neculai, cu familiile lor, sunt înregistraţi în *Condica scriirii sufletilor şi a familiilor a stării de gios din Târgul Ieşii*, din iulie 1808; la Mitrofan se precizează că este din mahalaua Broşteni[173]. Biserica exista, deci, de câţiva ani, probabil de la finele secolului anterior, şi nu din 1815, cum apare în sinodicul bisericii,

---

166 Dăruirea către mănăstirea Zlataust, în 1761, a terenului rămas nelocuit din șesul Bahluiului, va avea ca efect o serie de procese cu locuitorii care își ridicaseră deja case (inclusiv cei din Broșteni) și care, cu temei, nu plăteau bezmen (vezi *Documente Iași*, X, p. 52-54, nr. 51-52). Detalii în studiul nostru, aflat sub tipar în „Analele Ştiinţifice ale Universităţii „Alexandru Ioan Cuza" din Iași (serie nouă)", LX (2014).

167 ANI, Planuri și hărți, nr. 1131-1132.

168 Neculai, preot la biserica Închinării Sfintei Cruci, îi vinde lui Șiling secretarul un loc în noiembrie 1803; nu știm dacă, în 1803, Neculai era preot aici, cel mai probabil că da (ANI, Documente, 588/19).

169 Preotul Neculai, „duhovnicul de la biserica Sfintei Cruci", scrie în octombrie 1805 un zapis pentru un împrumut (ANI, Documente, 613/47). Amintirea legăturii dintre Ziua Crucii și Broșteni era încă vie la jumătatea secolului al XIX-lea. Într-un act din 1858 se adevereşte stăpânirea unui loc din mahalaua Ziua Crucii, „ce i să zici din vechime și Broșteni" (*ibidem*, 889/7).

170 *Documente Iași*, X, p. 232, nr. 254.

171 *Ibidem*, p. 534.

172 *Ibidem*, p. 235, nr. 257.

173 *Documente statistice privitoare la orașul Iași*, vol. I, p. 264.

făcut în 1875 din ordinul Mitropoliei[174]. Catagrafia mănăstirilor, bisericilor şi slujitorilor acestora din Iaşi, din 1828, înregistrează la Ziua Crucii trei preoţi, Ioan, Ştefan, dar şi pe Nicolae, care acum avea 65 de ani[175]. Un an mai târziu, preotul Ioan moare (era preot aici din 1811), iar între fiul său, dascălul Ioan, şi preotul Ştefan se iscă o ceartă cu privire la unele datorii neplătite legate de facerea catapetesmei şi a stranelor lăcaşului. Cu ocazia cercetărilor făcute de Mitropolie se întocmeşte şi un izvod din care aflăm ce bunuri fuseseră adăugate în biserică în 1829-1830[176]. Biserica avea un mic venit din bezmenul unui loc dat de mănăstirea Sf. Ioan Zlataust, pe care, în 1824, se afla o casă ţinută de un german, Ioan Craus, venit din Transilvania, de la Târgu Mureş, de 20 de ani[177]. O altă posibilă sursă de venit ar fi fost nişte dughene, vândute de preoţii de la Ziua Crucii în 1827 şi care se aflau, probabil, în Iarmaroc, actul vânzării fiind înregistrat sumar într-o arhivă de documente de la biserica de acolo[178]. Ulterior, o găsim ca având venit doar din „mila poporenilor" şi a epitropiei[179]. Cutremurul din 11 ianuarie 1838 a afectat serios biserica, preotul Theodor de la acea vreme susţinând că nu se mai poate sluji în ea. A fost nevoie să se dea bolta jos şi să se refacă şi catapeteasma[180]. Preoţii Ştefan şi Theodor apar, de altfel, ca slujitori ai sfântului lăcaş în *Tabla pentru cei nesupuşi la dări*, pentru Iaşi, din 1838[181]. În catagrafia bisericilor din Iaşi din 1844, biserica apare ca fiind în bună stare[182]. N.A. Bogdan prelua în monografia sa informaţia – neverificată – că la această biserică se închinau şi membrii breslelor dubălarilor şi săpunarilor[183]. Interesant este că Târguşorul nu a avut biserică proprie, probabil şi datorită faptului că se afla aproape de mănăstirea Frumoasa, dar şi pentru că în imediata vecinătate s-a ridicat biserica Ziua Crucii.

[174] În sinodic se precizează că fondarea bisericii ar fi din 1815, dar informația este de la „poporeni" (ANI, Mitropolia Moldovei și Sucevei - Sinodice, nr. 257, f. 7-7v.).

[175] *Documente statistice privitoare la orașul Iași*, vol. II, p. 540.

[176] ANI, Mitropolia Moldovei și Sucevei, 12A/1830, f. 2-7.

[177] Craus era de meserie „arhitecton" (*Documente statistice privitoare la orașul Iași*, vol. II, p. 11).

[178] ANI, Biserica Sf. Neculai-Iarmaroc, 1/1827, f. 2.

[179] ANI, Mitropolia Moldovei și Sucevei, 2A/1844, f. 11-11v. Publicată recent de Silviu Văcaru, Sorin Grigoruță, *Catagrafia bisericilor din Iași la anul 1844*, în *Monumentul. Lucrările Simpozionului național „Monumentul – Tradiție și viitor"*, Iași, XII, vol. 2, 2011, p. 383, http://www.monumentul.ro/pdfs/catagrafia%20bisericilor%20din%20iasi.pdf [12.05.2014].

[180] ANI, Mitropolia Moldovei și Sucevei, 9A/1838, f. 1.

[181] ANI, Vistieria Moldovei, 262/1838, f. 12v.

[182] Silviu Văcaru, Sorin Grigoruță, *op. cit.*, p. 383.

[183] N.A. Bogdan, *Orașul Iași. Monografie*, p. 343.

Pe drumul Socolei, în urma intensificării locuirii[184], a apărut biserica cu hramul Sfântul Nicolae, care nu era legată în documente de Târguşor, însă o amintim datorită conexiunii cu iarmarocul, pe a cărui latură de răsărit s-a şi ridicat. Pentru a o deosebi de alte biserici cu acelaşi hram din oraş (Sf. Nicolae Domnesc, Sf. Nicolae Sărac), aceasta a fost numită Sfântul Nicolae din Iarmaroc. În sinodicul bisericii era înregistrat anul 1805 ca moment de întemeiere, iar ctitor ar fi fost un preot Timotei[185]. Manolache Drăghici ne transmite propria variantă, potrivit căreia, în timpul stăpânirii ruseşti din 1806-1812, Bujor, un tâlhar la drumul mare, s-a remarcat prin călcarea caselor boiereşti şi a târguşoarelor. Prins la Focşani şi spânzurat la movila Săranda de lângă Iarmaroc, soţia lui ar fi ridicat biserica Sf. Nicolae din Socola[186]. Ceea ce ştim cu certitudine este că lăcaşul a fost construit în 1809-1810, după cum dovedeşte însemnarea pusă pe o *Evanghelie* dăruită de Manole sârbul din mahalaua Broşteni la biserica „ci să zideşti întru cinstire şi prăznuire Sfântului Ierarhu Nicolai, aice în Ieşi, di iznoavă, la Iarmarocu". Cartea sfântă a fost cumpărată de „ierei" Timoftei cu banii lui Manole, însemnarea datând din februarie 1810, moment în care biserica era, probabil, în construcţie[187]. Probabil la mijloc au fost şi banii agonisiţi prin fapte rele de Bujor, dar şi banii enoriaşilor din mahala. În 1816, dascăl era aici un anume Vasile Popovici, fiul ieromonahului Serafim[188]. Condica pentru botezaţi de la Arhivele din Iaşi aminteşte pe o preoteasă Maria, deja văduvă în februarie 1820, când este naşă de botez pentru Daniel, fost uniat[189]. În catagrafia bisericilor din 1828 aici slujeau deja doi preoţi, numiţi amândoi Ioan[190]. Zece ani mai târziu îi găsim ca preoţi pe Ioan şi Gheorghe[191]. În 1844, biserica era îngrădită, dar slab acoperită[192], pentru ca în 1852 să cunoască o reparaţie radicală a zidurilor[193]. Potrivit lui N.A.

[184] Doi greci, „trăitori la Podul Neculinii", primesc, în 1782, de la starețа Socolei, voie să țină cârciumă la Fântâna lui Schin, pe moșia mănăstirii; obțin, totodată, dreptul ca de la Podul Socolei la Movila Saranda să țină numai ei cârciumă (*Documente Iași*, VIII, p. 128, nr. 94).

[185] ANI, Mitropolia Moldovei și Sucevei - Sinodice, nr. 265, f. 7.

[186] Manolache Drăghici, *op. cit.*, vol. 2, p. 238.

[187] *Însemnări de pe manuscrise și cărți vechi din Țara Moldovei*, vol. III (*1796-1828*), ed. I. Caproșu, E. Chiaburu, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2009, p. 267.

[188] *Ibidem*, p. 387.

[189] *Documente statistice privitoare la orașul Iași*, vol. I, p. 325.

[190] *Ibidem*, vol. II, p. 541.

[191] ANI, Vistieria Moldovei, 262/1838, f. 21v.

[192] Silviu Văcaru, Sorin Grigoruță, *op. cit.*, p. 383. Cele două biserici din această parte a orașului sunt cuprinse și în catagrafia bisericilor din 1841 (ANI, Mitropolia Moldovei și Sucevei, 34A/1841, f. 130).

[193] ANI, Mitropolia Moldovei și Sucevei - Sinodice, nr. 265, f. 8.

Bogdan de această biserică s-ar fi îngrijit şi membri ai breslelor cărămidarilor, pietrarilor şi ciubotarilor ruşi[194].

Prima unire cu oraşul Iaşi

O problemă încă neclară o reprezintă momentul când Târguşorul a fost unit cu Iaşi, oraşul mai mare din vecinătate. Într-un loc din lucrarea sa privind populaţia oraşelor, Ecaterina Negruţi afirmă că Nicolina a fost „înglobată periferiei Iaşilor după 1838", în altul că Târguşorul „după 1832 este aglutinat de oraş"[195]. În *Istoria oraşului Iaşi* se susţine neutru că târguşoarele Nicolina, Socola şi Copou „vor continua să aparţină, până la 1863, de administraţia mănăstirilor, a căror proprietate erau"[196]. Când analizează datele catagrafiei din 1838, Gheorghe Platon, în cunoscutul său studiu privitor la *Populaţia oraşului Iaşi*, observă o creştere semnificativă a numărului birnicilor, pe care o pune pe seama venirii din sate, fără a-şi da seama că un grup provine din fostul Târguşor Nicolina[197]. Autorul remarcă, totuşi, faptul că Târguşorul de peste apa Nicolinei este înregistrat separat, însă pune informaţia într-o notă, probabil pentru că nu a dat importanţă diferenţei dintre târguşoare[198].

Analiza documentelor arată că a existat un moment istoric care a marcat evoluţia Târguşorului, iar acest moment este reprezentat de adoptarea şi, apoi, de punerea în practică a Regulamentului Organic. Intrat în vigoare la 1 ianuarie 1832, dar şi revizuit şi completat cu legi noi în 1833 şi 1834[199], acest document cu valoare constituţională a stabilit noi repere de dezvoltare politică, economică şi socială pentru Principatele Române, afectând hotărâtor şi organizarea urbană. Printre altele, documentul cuprinde şi un *Regulament muniţipal pentru oraşul Ieşii*, cu articole ce prevăd noi instituţii de conducere, dar şi o nouă organizare administrativă, prin apariţia cvartalurilor (supravegheate de comisari) şi ceastiilor. Pentru subiectul nostru, cea mai importantă este precizarea privitoare la cuprinderea oraşului:

> „să va mărgini pănă unde să întind astăzi casăle şi locurile orăşenilor şi pe acolo să va face şi hindichi de giur-împregiurul oraşului. Iar intrările şi ieşirile din oraş vor fi numai pe la barierile ce mai gios să însămnează, şi anume: *a Miculinii*, *a Socolii* [subl. ns.], a Bulargăi, a Salhanalii, a Morii de Vânt, Botoşenilor, a Podului Verde, a Păcurariului şi a lui Ipsilant". [...] O

[194] N.A. Bogdan, *op. cit.*, p. 343.
[195] Ecaterina Negruți, *op. cit.*, p. 11, respectiv 36.
[196] *Istoria orașului Iași*, p. 356.
[197] Gheorghe Platon, *op. cit.*, p. 30.
[198] *Ibidem*, p. 51, nota 94.
[199] *Regulamentul Organic al Moldovei*, ed. Dumitru Vitcu, Gabriel Bădărău, Iași, Editura Junimea, 2004, p. 63.

> şosea care să va începe de la bariera Podului Verde şi [...] să va pogorî prin Păcurari în şesul Bahluiului şi, îndreptându-se prin bariera şi podul lui Ipsilant, *această şosea va ave capătul ei lângă bariera Micolinii, în drumul Galaţului* [subl. ns.][200].

Reiese în mod clar de aici decizia forurilor conducătoare de atunci de a integra în Iaşi suburbiile dezvoltate separat, dând, astfel, oraşului posibilitatea de a creşte neîngrădit de aşezări cu alt statut şi oferind locuitorilor şi afacerilor mai mult spaţiu de desfăşurare, în condiţiile în care creşterea populaţiei necesita acest lucru. În plus, Iaşii (inclusiv Târguşorul) se recuperau după marele foc din 1827 şi epidemiile din anii ce au urmat[201], iar adăugarea aşezărilor exterioare reprezenta o necesitate demografică şi spaţială. Unificarea administrativă a Târguşorului Nicolina cu oraşul (ca şi a mahalalelor dezvoltate de-a lungul uliţelor spre Socola şi din Păcurari) a fost hotărâtă înainte de momentul oficializării, 1 ianuarie 1832. Cel mai probabil, decizia era luată în 1830. Din iunie acel an datează *Adunarea statisticeştilor ştiinţi a oraşului Iaşi*, care numără locuitorii, casele şi dughenele din Iaşi, grupându-le pe mahalale şi uliţe. Pe poziția a treia se află „Podul Lung pân-în Nicolina" cu informaţii care, după părerea noastră, cuprind şi Târguşorul. Numărul locuitorilor (1.694) este destul de mare pentru a include doar oamenii trăitori până în Bahlui, la fel numărul caselor (255) şi dughenelor (277), grajdurilor (63, locul doi în oraş) şi cailor (315). Jumătate din dughene sunt mănăstireşti (cele mai multe dintr-o mahala din oraş), iar prezenţa atâtor grajduri şi cai[202] s-ar explica prin includerea Târguşorului, care avea gospodării cu un caracter mai degrabă rural. Datele de la Podul Lung nu cuprind mahalalele învecinate, Feredeiele, „de pe iaz" sau Broşteni, tratate separat[203]. Prin urmare, acel „pân-în Nicolina" credem că se referă, de fapt, la zona situată până la podul de peste Nicolina din dreptul mănăstirii Frumoasa şi nu până la primul pod de peste acelaşi râu, aflat după Podul Roş.

Noile cvartaluri ale oraşului au fost stabilite la scurt timp după adoptarea Regulamentului Organic. Acest mod de organizare fusese

---

[200] *Ibidem*, p. 226. Vezi și p. 434, prevederile reluate în 1835, în forma revizuită a Regulamentului.

[201] Vezi mai sus.

[202] La prima vedere, mai puțin explicabilă este prezența pe primul loc la număr de grajduri (117) și cai (597) a uliței Sf. Vineri. E drept că statistica înregistrează aici 523 de case.

[203] ANI, Vistieria Moldovei, 4/1828, f. 30v.-31; vezi și Gh. Platon, *op. cit.*, p. 59, anexa nr. XII. La Podul Lung sunt trecuți 6 preoți, câte doi la fiecare din bisericile Sf. Constantin, respectiv Ziua Crucii și Sf. Nicolae din Iarmaroc. Biserica Sf. Andrei, cu 4 preoți, a fost trecută, cel mai probabil, la mahalaua Feredeielor. Aceste informații se potrivesc cu cele înregistrate în Catagrafia bisericilor din 1828 (*Documente statistice privitoare la orașul Iași*, vol. II, p. 539-541).

experimentat încă de la începutul ocupaţiei ruseşti, într-o listă de măsuri pentru stăvilirea răspândirii ciumei din 1829 precizându-se necesitatea împărţirii în astfel de unităţi[204]. Motivele erau atât sanitare – pentru supravegherea epidemiilor, în condiţiile în care oraşul fusese greu încercat de acestea –, cât şi administrative – pentru numirea comisarilor, care să gestioneze mai eficient situaţia pe plan local. Din august 1832 s-a păstrat un document care precizează modul de împărţire în cvartaluri a Iaşilor. Cvartalul 1, ce avea două ciastii, pornea de la Podul Verde şi cuprindea casele de pe partea dreaptă a Uliţei Mari şi a Podului Lung, pe lângă biserica Sfântul Andrei, apoi „piste Podul Roş, podul Nicolinei în mâna dreaptă şi piste podul Nicolinei până în Târguşor şi până în Carantina ce mare, cu mahalaoa Târguşorului", inclusiv casele de la podul lui Ipsilant şi Păcurari, comisar al cvartalului fiind numit stolnicul Dumitrache Urziceanu, ajutat de trei epistaţi. Partea de la Golia, pe stânga Podului Lung, peste Podul Roş, „prin Târguşor, până la rohatcă şi împregiur pe subt Frumoasa, mahalaoa iarmarocului", peste Bahlui până la gura Cacainei, forma al doilea cvartal, cu paharnicul Ioan Ciornei drept comisar, tot cu trei epistaţi[205]. Pentru supravegherea ordinii publice, Regulamentul Organic prevedea înfiinţarea poliţiei orăşeneşti, însă abia în 1837 se va definitiva un proiect concret de înfiinţare a corpului de culuccii. La stradă urmau să activeze 136 de slujitori, distribuiţi destul de echilibrat în teritoriul oraşului[206], aşezaţi în intersecţii sau puncte de interes. Îi găsim la Podul Roş, în intersecția de unde se desprindeau uliţele spre Socola şi Târguşor („la Şiling"), în Iarmaroc şi lângă biserica Ziua Crucii[207].

În 1844, considerându-se că împărţirea anterioară nu a funcţionat eficient (cvartalurile erau prea întinse), se decide reorganizarea oraşului în şase cvartaluri. De această dată, Târguşorul intră la cvartalul şase: „la vale Podu Lungu faţa şi dosul până în Bahlui şi până în rohatca Nicolinii şi în sus, pe şanţ, la rohatcele Socolii Vechi şi Nouă i tot în sus pe şanţ"[208]. Decizia din 1832 includea Târguşorul, identificat cu o mahala a oraşului, în timp ce în 1844 ni se oferă punctul terminus, tot o consecinţă a adoptării

[204] ANI, Comitetul Sănătății, 30/1829, f. 5. Vezi și informațiile publicate în „Albina românească", nr. 37, 3 octombrie 1829, p. 145, și nr. 56, 8 decembrie 1829, p. 223.

[205] ANI, Eforia orașului Iași, 11/1832, f. 98-99v. Document publicat de Traian Ichim în „Ioan Neculce", 4 (1924), p. 199-200, nr. CXXVIII. Despre cele patru cvartaluri se vorbește în acte din februarie 1832 (ANI, Eforia orașului Iași, 11/1832, f. 1, 4).

[206] Pe larg în Dan Dumitru Iacob, *Din istoria străjilor urbane ieșene: culuccii (secolul XVIII-mijlocul secolului XIX)*, în „Ioan Neculce", s.n., II-III (1996-1997), p. 129-132.

[207] *Ibidem*, p. 140, anexa nr. I.

[208] Gh. Platon, *op. cit.*, p. 59, anexa nr. 1.

Regulamentului Organic, „rohatca" – bariera Nicolinei. Se adăugase, între timp, şi şanţul care delimita aria oraşului de jur împrejur.

În acelaşi timp, unificarea administrativă a Târguşorului nu s-a făcut peste noapte. Rămâneau, încă, unele probleme, iar pentru primii ani de după 1830 documentele nu sunt foarte clare – sau generoase în detalii – în privinţa apartenenţei acestei părţi la oraş. Un dosar provenit de la Eforia oraşului Iaşi tratează problema iluminatului public, încă din ianuarie 1832 sfatul orăşenesc şi vel aga hotărând folosirea, în acest scop, a 250 de fanare, răspândite prin toate cvartalurile. Târguşorul apare la un al cincilea cvartal, probabil în cadrul unei organizări temporare a oraşului; ştim că, din august acelaşi an, s-a decis că oraşul să fie divizat doar în patru astfel de unităţi, cu mahalaua care ne interesează împărţită între primul şi al doilea cvartal[209]. Important este că un număr de felinare urmau să fie aşezate pe Podul Lung (se confirmă că acest nume se dădea şi uliţei principale ce străbătea Târguşorul), până la podul peste Nicolina şi carantina de la margine[210]. Un alt moment important din perspectiva unirii Târguşorului cu oraşul îl reprezintă prefacerea Podului Roş, cel mai important din oraş, din lemn în piatră. Acţiunea a debutat în 1834; în anul următor noul pod era funcţional, ultimele lucrări având loc în 1836[211]. În acelaşi timp, se acordă atenţie şi trecerilor de peste Nicolina, de la podul de peste Nicolina Seacă[212], podeţele din mahala, până la podul de la capătul oraşului; uliţa care trece prin Târguşor este şoseluită în 1836-1837[213]. Noua şosea, mahalaua cu case cu un singur nivel şi cu biserica Ziua Crucii, se observă în litografia ce înfăţişează Târguşorul în cunoscutul album al lui J. Rey din 1845[214].

Dosarul iluminatului public din 1832 relevă o altă faţă a Târguşorului. Înşirarea punctelor de reper pentru instalarea felinarelor arată o densitate destul de mică a caselor şi a dughenelor, ce alternează cu locuri „sterpe" sau garduri ce înconjoară temelii de case surpate[215]. Lipsa boierilor şi prezenţa unor negustori şi meşteşugari modeşti se reflectă, deci, în nivelul locuirii în Târguşor. În *Lista caselor şi a dughenelor din Iaşi*, din 1853, uliţa Ziua Crucii apare abia la clasa a V-a de case – ultima –, figurând cu nouă

[209] Vezi mai sus.

[210] ANI, Eforia orașului Iași, 3/1832, f. 3, 75v.-76, 129.

[211] *Ibidem*, 86/1833, f. 115-116.

[212] Nume dat, la începutul secolului XIX, brațului Nicolinei care se vărsa în Bahlui în dreptul Podului Roș; probabil pe acest curs curgea apă doar la ploi mari (ANI, Documente, 588/19). Vezi și planurile anexate.

[213] ANI, Ministerul de Interne, Tr. 797, op. 907, nr. 1083, f. 18-20, 28 (podul de peste Nicolina Seacă este și el făcut din piatră în 1836-1837); ANI, Eforia orașului Iași, 86/1833, f. 15, 19, 45-46; Manolache Drăghici, *op. cit.*, vol. 2, p. 315-316.

[214] *Album de douze vues de la ville de Jassi, executées par J. Rey*, 1845, vezi anexa.

[215] ANI, Eforia orașului Iași, 3/1832, f. 133.

case (la despărţirea a II-a)[216]. Casele de pe uliţa principală din Târguşor figurează cel mai sigur la Podul Lung (la despărţirea a V-a), unde multe locuinţe le găsim tot la clasa a V-a[217]. La dughene, Podul Lung (Ziua Crucii nu apare cu dughene) apare cu majoritatea la clasa a IV-a (multe ţinute de evrei)[218], ceea ce arată că fostul Târguşor îşi păstrase caracterul comercial; curios este faptul că în această zonă nu apar deloc dughene de clasa a V-a. Situaţia nu s-a schimbat mult după unire, dovadă informaţiile din catagrafia străzilor şi proprietarilor de case din 1861[219].

O problemă cu care se confrunta zona iarmarocului şi a Târguşorului o reprezenta lipsa apei potabile. Un dosar al Eforiei oraşului cuprinde o plângere a egumenului Ioasaf de la mănăstirea Frumoasa, nemulţumit că după facerea şanţului din jurul oraşului şi ridicarea unei bariere la ieşirea dinspre Scânteia locuitorii făcuseră o trecere improvizată ce punea în pericol „drumul apei" spre iarmaroc[220]. La prima vedere, am considerat că apa era adusă dinspre oraş, însă pe planul apelor din Iaşi din 1843 nu figurează nici un traseu care să traverseze Bahluiul spre Târguşor sau iarmaroc[221]. Dilema ne-a fost lămurită de semnalarea şi lectura unor acte dintr-un alt dosar de la Arhivele din Iaşi, de unde reiese clar că apele de la cişmelele de la iarmaroc proveneau de la un izvor aflat mai sus de Târguşor, pe partea de moşie a mănăstirii Galata[222]. Apa de la cişmele nu era, însă, suficientă, mai ales când se aduna norod mult, astfel că intenţia egumenului de la Frumoasa de a ridica, în 1836, un zid de piatră pentru stăvilirea apelor Nicolinei şi ploilor nu a fost bine primită de locuitorii ce se aflau de-a lungul râului. Aceştia cer ca în zid să se lase o „bortă mică", care

[216] *Lista caselor și a dughenelor din Iași*, Iași, 1853, p. 26-27 (a se merge la clasa a V-a de case).

[217] *Ibidem*, p. 56-57, 61-62.

[218] *Ibidem*, p. 21-26, 46-52 (a se merge la lista dughenelor, clasa a IV-a).

[219] ANI, Eforia orașului Iași, 99/1861, r. nr. 281, f. 101v.-116.

[220] *Ibidem*, 30/1835, f. 46-47.

[221] În această parte a orașului, traseul apelor mergea doar până la biserica Sf. Constantin și moară (plan reprodus în N.A. Bogdan, *op. cit.*, p. 389.

[222] Izvorul cu pricina – aflat la cca 180 de stânjeni de un altul, mai vechi – a provocat o dispută între egumenul Frumoasei și epitropii Sfântului Mormânt, care aveau Galata în grijă și nu erau încântați de inițiativa lui Ioasaf. Acesta obținuse, în februarie-martie 1835, permisiunea autorităților și a domnului însuși pentru facerea „drumului apei [...] pi oale", până la mănăstire și, de aici, la „Piiața Iarmarocului", unde urmau să fie ridicate două cișmele pentru „obștea norodului"; cele două părți aflate în litigiu se împacă în iulie 1835 (ANI, Ministerul Lucrărilor Publice Moldova, 309/1835, f. 1-2, 14-14v., 17-23v.). Fântâna de la iarmaroc figurează sub numele de *Brunnen* pe planul orașului din 1855 (Österreichischen Staatsarchiv, cota GIb0129).

să permită curgerea apei pentru nevoile oamenilor şi vitelor ce vin la iarmaroc[223].

Unificarea administrativă a Târguşorului cu oraşul Iaşi după Regulamentul Organic nu a dus la dispariţia Târguşorului de lângă Iaşi, ci dimpotrivă, acesta a continuat să existe vreme de câteva decenii!

Târguşorul de peste apa Nicolinei

Am amintit mai sus formele de delimitare a oraşului Iaşi, decise de Regulamentul Organic, un şanţ şi „rohatce", ambele nereprezentând ceva nou pentru oraş. Din ordinul generalului rus (german de origine) Burkhard Christoph von Münnich, s-a săpat, în 1739, un şanţ („hindichi") la Iaşi, căruia Grigore al II-lea Ghica i-a adăugat un gard[224]. În ceea ce priveşte barierele, cu siguranţă acestea au fost instituite la marginile oraşului în timpul conflictelor ruso-austro-otomane, în mod cert în războiul din 1806-1812, rolul lor fiind de a controla intrările/ieşirile de oameni, dar şi pentru a stăvili epidemiile. Obiceiul a rămas şi după plecarea oştilor străine, dovadă reacţia violentă a populaţiei din Iaşi şi din mahalale la închiderea Iaşilor cu bariere din cauza ciumei în 1819, înregistrată de Manolache Drăghici, de un grec germanizat, Kosmeli, şi de alţii[225]. La acea vreme, bariera de pe drumul spre Vaslui se afla, probabil, după Podul Roş[226], mutarea după Târguşor având loc înainte de legiferarea din Regulamentul Organic, odată cu începutul noii ocupaţii ruseşti, în 1828. Cert este că, odată cu înfiinţarea „Consiliului sanitar" în 1829, pe fondul ameninţării ciumei din vara acelui an, s-au luat măsuri mai drastice pentru controlul deplasării populaţiei. Oraşul a fost împărţit în două părţi şi opt cvartaluri, înconjurate cu un „cordon de militeri", care verificau toate locuinţele[227]. În partea de sud a oraşului, bariera a fost aşezată în locul unde drumul ce ieşea din Târguşor spre Scânteia şi Vaslui traversa râul Nicolina[228]. După adoptarea Regulamentului, barierele au devenit o prezenţa permanentă la marginile oraşului. Din 1833 s-a păstrat corespondenţa dintre Departamentul

[223] ANI, Eforia orașului Iași, 84/1836, f. 2-3v.

[224] *Documente Iași*, V, p. 217, nr. 403; p. 224, nr. 413 și altele; Ioan Neculce, *op. cit.*, p. 825; *Cronica Ghiculeștilor*, p. 455.

[225] Manolachi Drăghici, *op. cit.*, vol. II, p. 249-252; *Călători străini, secolul al XIX-lea*, vol. I, p. 785-786; vezi și Dan Bădărău, Ioan Caproșu, *op. cit.*, p. 264-267.

[226] Manolache Drăghici susține că „rohatcele" împiedicau circulația dintre oraș și mahalalele din jur (Manolachi Drăghici, *op. cit.*, vol. II, p. 249).

[227] „Albina românească", nr. 37, 3 octombrie 1829, p. 145, și nr. 56, 8 decembrie 1829, p. 223.

[228] În 1829, s-au pus bariere la șase ieșiri, la Târgușor, unde era și „carantina mare", precum și la Păcurari, Copou, Moara din Vânt, Tătărași „pi drumul di mijloc" și Podul Bulargei (ANI, Isprăvnicia ținutului Iași, 104/1829, f. 14; 128/1829, f. 121).

Treburilor din Lăuntru şi Isprăvnicia ţinutului Iaşi în privinţa ridicării la toate barierele, inclusiv Nicolina[229], a unor localuri potrivite. Paza urma să fie asigurată de oamenii agiei[230], astfel că de bariere avea grijă şi tânăra Eforie a Iaşilor, mai multe documente stând mărturie în această privinţă. În 1833, bariera de la Nicolina a primit cumpănă nouă şi lanţ, iar podul a fost reparat şi zugrăvit, ba chiar i s-au pus şi 4 fanare „spre frumusăţă", fiind „la drumul cel mari"[231]. Trei ani mai târziu, bariera nu se mai prezenta în condiţii bune, cumpăna fiind putredă şi ruptă, iar la casa barierei nu existau uşi, nici ferestre şi ploua înăuntru[232]. Bariera e asociată adesea cu „podul peste Nicolina", iar faptul că peste acest râu existau cel puţin două poduri importante poate crea confuzii. Datorită configuraţiei străzilor din zona Podului Roş, un prim pod – cel peste Nicolina Seacă, amintit şi mai sus – se afla imediat după traversarea Bahluiului, în timp ce al doilea era în dreptul mănăstirii Frumoasa. *Vidomostia stării uliţilor* din 1834 – care se referă la starea străzilor din Iaşi (inclusiv din Târguşorul proaspăt încorporat) – este clară în această privinţă şi aminteşte atât podul de peste Nicolina de după Podul Roş, care avea 9 stânjeni, cât şi podul de peste Nicolina „de la rohatcă", ale cărui podele trebuiau schimbate[233]. În 1839-1840 şi acest din urmă pod, fiind avariat, va fi reconstruit din piatră[234]. O imagine a podului, în care se văd balustradele din piatră şi cele 4 felinare, s-a păstrat printre litografiile lui J. Rey, din 1845[235].

Lucrările la şanţul din jurul oraşului au început în 1833 şi au continuat în anul următor. În partea de nord a Iaşilor se vorbeşte de „şanţul cel vechi", care este curăţat, în timp ce segmentul de la sud, de pe apa Nicolinei, pe sub dealul Galatei, este nou, fiind în şantier în vara lui 1834. Cu această ocazie, în dreptul Frumoasei, are loc „iezirea" vechiului canal al râului şi dirijarea acestuia prin şanţ, cale pe care o urmează şi în ziua de

[229] Interesant este că, în câteva rânduri, bariera de la podul Nicolinei este numită „rohatca Bucureștilor", prefigurând viitoarea orientare politică a spațiului românesc (ANI, Eforia orașului Iași, 31/1834, f. 27; 21/1839, f. 6-8).

[230] ANI, Isprăvnicia ținutului Iași, 584/1833, f. 1, 4-7.

[231] ANI, Eforia orașului Iași, 43/1833, f. 13v.-15v., 63 (acum orașul avea opt bariere: la podul Nicolinei, Zalhana, Podul Albinețului, Fânărie, Podul Verde, Păcurari, Socola și Podul Ipsilanti); vezi și 39/1834, f. 48. De asemenea, vezi sama cheltuielilor Eforiei în 1833 în „Analele Parlamentare ale României", tom IV, partea II, București, 1894, p. 286-287.

[232] ANI, Eforia orașului Iași, 20/1836, f. 56, 64, 90.

[233] *Ibidem*, 31/1834, f. 27-28; vezi și 86/1833, f. 103-105.

[234] *Ibidem*, 21/1839, f. 1-21; ANI, Ministerul Lucrărilor Publice Moldova, 342/1838, *passim*. Vezi și „Analele Parlamentare ale României", tom IX, partea II bis, București, 1898, p. 552 și 702-703.

[235] *Album de douze vues de la ville de Jassi*, vezi anexa. De asemenea, în anexă, și un plan al fațadei.

azi[236]. Cursul care traversa Târguşorul şi se vărsa în Bahlui aproape de Podul Roş (Nicolina Seacă) a mai avut apă, cu intermitenţe, fiind canalizat prin reţeaua subterană abia la începutul secolului XX[237]. Atât poziţia barierelor, cât şi traseul şanţului sunt bine înregistrate în cele trei planuri de după 1832 ale Iaşilor, atât în planul lui Rasec din 1844 (păstrat în copie din sec. XX), cât şi în planul austriac din 1855 şi planul lui Peytavin din 1857 (păstrate în original), confirmându-se că bariera se afla la podul peste Nicolina din dreptul Frumoasei[238].

Instalarea permanentă a „rohatcelor", apoi săparea şanţului, ca o consecinţă a deciziilor Regulamentului Organic, au creat o barieră fizică între oraş – care cuprindea acum fostul Târguşor – şi teritoriul exterior. Această separare a lăsat, însă, în afară un număr de case şi dughene aflate de-a lungul drumului ce mergea spre Vaslui. Casele nu aveau, probabil, o mare vechime. Nu departe de drum, spre Galata, probabil pentru că locul era gol, ruşii au amenajat, în 1806, un spital, lângă care s-a format un cimitir şi s-a ridicat o biserică[239]. În 1827, se scoteau la mezat casele răposatului Ioniţă Eremia din Târguşor, de la „cerdacul lui Frenţă", pe moşia Galatei[240]. Acest grup de locuinţe a fost recunoscut de către autorităţi ca un târguşor separat şi, pentru a nu-l confunda cu Târguşorul care acum făcea parte din Iaşi, i s-a dat numele de „Târguşorul de peste apa Nicolinei". În câteva rânduri, aşezarea este numită chiar „Târguşor piste/afară de rohatca Nicolinii"[241]. În dosarele de la Arhivele Iaşi, am identificat utilizarea acestui nume încă din 1830[242], când la Isprăvnicia ţinutului Iaşi s-a făcut o *Vidomostie de dughenele aflătoare prin târguşoarele acestui ţinut*, la care s-au adăugat apoi şi dughenele din Iaşi. La finalul listei cu informaţii de la târguşoare (inclusiv Sculeni şi Ştefăneşti), se află o „perigrafie" (descriere) în care se precizează situaţia fiecărui târguşor, loc unde se află scris:

[236] ANI, Eforia orașului Iași, 10/1834, f. 70, 125, 140-143. De la gura Cacainei până la apa Nicolinei, șanțul avea 2.225 de stânjeni. Facerea șanțului a provocat unele inconveniente celor care locuiau în afara orașului, motiv pentru care se făceau treceri ilegale (*ibidem*, 10/1834, f. 71, 74; 30/1835, f. 46-47).

[237] Vezi ANI, Primăria Iași, 35/1911, f. 22, 350; 250/1911, f. 165.

[238] ANI, Planuri și hărți, nr. 707 și 522; Österreichischen Staatsarchiv, GIb0129.

[239] ANI, Secretariatul de Stat al Moldovei, 1508, 3-3v.

[240] Rezumat publicat în „Ioan Neculce", 6 (1926-1927), p. 317, nr. 86.

[241] ANI, Divanul de Apel al Țării de Sus, 118/1840; Isprăvnicia ținutului Iași, 3715/1841, f. 2; 3726/1841, f. 15. Pentru diferitele denumiri, vezi și *Tezaurul toponimic al României. Moldova*, vol. I, partea I, p. 774-775.

[242] Primul act cu dată precisă găsit de noi este din 11 iunie 1830; actul este semnat de doi jeluitori din „Târgușorul piste Nicolina" (ANI, Litere, T/381, f. 1).

„Pentru Târguşorul de piste Miculina, deşi să află în drumu întrării în oraş, dar fiindcă adunare de iarmaroc nu urmează decât trecirile, stare alişverişului său să socoteşte de mijloc”[243].

În lista dughenelor de la 1830, Târguşorul de peste Nicolina apare cu 36 de dughene (Ştefăneştii au 28 şi Sculenii 36), mai precis 15 dughene de starea I, 17 de starea a II-a şi doar 4 de starea a III-a, la toate afirmându-se că se vinde rachiu. După nume, la acel moment printre proprietari nu par să fie evrei[244]. Folosirea noii denumiri pentru târguşorul din afară ne oferă un nou argument pentru ipoteza că decizia integrării Târguşorului în oraş s-a luat încă din 1830, fiind deja asumată de dregătorii de ţinut.

Mobilitate socială şi demografică în Târguşorul de peste apa Nicolinei

Analiza catagrafiilor din 1831-1832 arată un grad ridicat de mobilitate a oamenilor din Târguşorul integrat în oraş şi din cel rămas în afară, probabil pentru că lucrurile nu erau încă foarte clare pentru cei care înregistrau sau transmiteau datele. În Catagrafia ţinutului Iaşi din 1831 găsim un izvod privitor la Târguşor, moşie a Galatei, dat de câţiva oameni de seamă din comunitate; pentru partea Cetăţuiei se precizează că a fost înregistrată la satul Lunca, dependent tot de această mănăstire. Avem confirmarea că este vorba de Târguşorul de peste Nicolina datorită prezenţei în izvod doar a preoţilor de la Biserica Sf. Vasile-Galata. Locuitorii aveau îndeletniciri diverse: sunt prezenţi butnari, rachieri, crâşmari, grădinari, ciobani, argaţi, câte un morar şi un săpunar; predomină oamenii neintraţi la nici o rânduială (26) şi străinii fără căpătâi (15)[245]. Faptul că lucrurile nu erau încă hotărât aşezate este sugerat de un număr de oameni, destul de mic (am identificat patru), care apar în înregistrările din 1832 – menite să întregească datele catagrafiei din 1831 – atât la „Târguşoru cu părţile Cetăţuiei, Galata şi Frumoasa” (care a devenit parte din Iaşi), cât şi la „Târguşorul de peste apa Nicolinei”. Între cele două înregistrări există, însă, diferenţe: în primul Târguşor predomină oameni ce ţin sau lucrează în dughene sau sunt argaţi, la celălalt avem mulţi birnici şi ni se dă numele preoţilor, care sunt de la biserica Sf. Vasile-Galata[246]. Documentele ne arată că, dacă la Târguşorul unit cu oraşul avem de-a face cu o moşie împărţită între mănăstirile Frumoasa, Galata şi Cetăţuia, în celălalt caz avem doar moşiile ultimelor două mănăstiri. Partea situată imediat după rohatcă, spre biserica Sf. Vasile, era a Galatei, iar partea dinspre sud, spre satele Horpaz şi Lunca, ţinea cu totul de Cetăţuia.

[243] ANI, Isprăvnicia ținutului Iași, 224/1830, f. 13-14v.; Litere, D/55, f. 90v.-91.
[244] *Ibidem*.
[245] ANI, Vistieria Moldovei, 231/1831, f. 7-8.
[246] *Ibidem*, 588/1832, f. 1v.-2; 592/1832, f. 18v.-19v; vezi și 231/1831, f. 9-9v.

În septembrie 1830, locuitorii din Târguşor au fost chestionaţi de comisia a doua revizuitoare[247]. Oamenii au confirmat că nu li se fac asupriri de către dregătorii ţinutului, plătesc taxele cuvenite la târguri sau iarmaroace, nu găzduiesc tâlhari, nu au fost supăraţi la cosirea fânului, au linişte din partea stăpânului moşiei, nu li s-au luat găini sau unt pentru armată şi nu au dat cherestea, în schimb susţin că nu au fost plătiţi pentru carele date la oaste. S-a păstrat, de altfel, şi un tabel cu oamenii care au contribuit cu căruţe pentru diferite transporturi, unele ajungând până la Vaslui sau Docolina. Ancheta comisiei a vizat şi alte localităţi şi chiar dacă la Târguşor nu se precizează direct că este „peste Nicolina", avem indicii că despre acesta este vorba. În primul rând perspectiva este ţinutală, Târguşorul fiind trecut la ocolul Codrului, apoi dosarul respectiv conţine şi ancheta jalbei a doi locuitori despre care se spune că sunt din Târguşor, cei doi, însă, semnând că sunt din „Târguşorul piste Nicolina"[248]. În aceşti primi ani de după război, documentele nu sunt încă foarte clare în privinţa apartenenţei Târguşorului[249], însă, treptat, denumirea noului târguşor este tot mai des folosită, pentru a evita confuziile cu partea unită cu oraşul.

Din această perioadă de tranziţie avem *Ecstractul statisticesc pentru Târguşorul piste apa Nicolinii* din 1832, în care nu se mai lasă loc pentru nici o confuzie. Vremurile se mai aşezaseră şi localitatea de dincolo de barieră este înregistrată cu o biserică, 62 de case în care locuiau 67 de familii, cu 203 locuitori (128 de sex masculin, 75 feminin), printre care 14 supuşi străini (9 austrieci, 3 ruşi şi 2 britanici, cei din urmă fiind greci), dar nici un evreu. O fabrică de săpun şi o moară, plus mai multe animale, completau tabloul economic, cu o parte din locuitori fiind slugi sau slujnice[250]. Ocupaţia celorlalţi locuitori era cârciumăritul: în vidomostia de dughene din 1830 se susţine că toate dughenele din Târguşor vând rachiu[251], iar în plângerea unor locuitori din acelaşi an se susţine că hrana lor este „vânzarea horilcii cu păharul la trecătorii drumeţi"[252]. Un negustor mai cu stare a ridicat aici şi un mic han, pus în vânzare în 1840, ocazie cu care este descris stabilimentul: o dugheană, patru odăi mari, pivniţă de piatră dedesubt, grajd şi

[247] Comisii instituite de Kiseleff pentru cercetarea abuzurilor din timpul războiului care tocmai se încheiase (vezi Manolachi Drăghici, *op. cit.*, vol. II, p. 304, dar și studiul lui Gheorghe Platon, *Organizarea fiscală a Moldovei între medieval și modern*, în „Revista de istorie socială", IV-VII (1999-2002), p. 353-354).

[248] ANI, Litere, T/381, f. 1-13.

[249] Mai multe dosare din 1830-1831 fac referire la Târgușor; fiind emise de cancelaria isprăvniciei ținutului Iași, cel mai probabil au legătură cu târgușorul rămas în afara Iașilor (ANI, Isprăvnicia ținutului Iași, 203/1830, 266/1831).

[250] ANI, Vistieria Moldovei, 475/1832, f. 17. Trebuie precizat că în acest dosar există un extras statistic separat pentru orașul Iași (48.150 locuitori), 475/1832, f. 15.

[251] ANI, Isprăvnicia ținutului Iași, 224/1830, f. 13-14v.; Litere, D/55, f. 90v.-91.

[252] ANI, Litere, T/381, f. 1.

loc îngrădit[253]. Acest tablou relevă o economie specifică unei aşezări de margine de oraş, cu oameni pregătiţi să servească sau să găzduiască, în stabilimentele lor, călători mai modeşti, localnici, ţărani în trecere spre Iaşi sau zilieri. Fiind aproape de terenurile agricole sau de viile de lângă Iaşi, locuitorii se ocupau în mod secundar şi cu lucrul pământului sau creşterea animalelor. Consecinţa era un nivel de viaţă destul de scăzut pentru comunitate.

Din rezultatele catagrafiei din 1838-1839 s-au păstrat „matcile târgurilor" din ţinutul Iaşi, precum şi o „tăbliţă a birnicilor" din Târguşorul care ne interesează[254]. Ambele documente, având data de 1 ianuarie 1839, completează informaţiile adunate cu un an în urmă. Primul îi cuprinde pe negustori, 26 la număr, toţi trecuţi în starea a treia, la care se adaugă 7 meşteri din treapta a treia şi 28 de calfe[255]. La categoria birnici sunt identificaţi 74 de oameni, „plătitori capitaţiei" de 2.220 lei pe an, 2 preoţi, 2 dascăli, 2 nevolnici, 7 văduve şi un singur „privileghiet"[256].

Înregistrările fiscale din 1845 oferă mult mai multe detalii cu privire la locuitorii din Târguşorul de peste Nicolina. S-au păstrat „tăbliţele" ce cuprindeau oamenii pe categorii, cei supuşi sau nesupuşi la dări, negustorii, meşterii şi „jidovii". Faţă de statisticile anterioare, se constată o creştere semnificativă a numărului celor implicaţi în comerţ şi meşteşuguri, de remarcat fiind atât sporirea numărului oamenilor veniţi din sate, cât şi a evreilor, semn al atractivităţii economice în creştere a Târguşorului de dincolo de barieră. Nesupuşi la dări erau 23 de bătrâni şi văduve, un om protejat de carte al ocârmuirii, doi preoţi şi doi dascăli[257]. La rubrica „neguţitori" notăm faptul că majoritatea nu făceau comerţ la nivel înalt: avem unul singur de starea a doua, 55 de starea a treia (unii au doar „dugheniţe") şi 10 calfe, ce lucrează în crâşme; aproape toţi sunt moldoveni, se adaugă câţiva greci şi sârbi. De altfel, majoritatea ţin dughene şi crâşme unde vând băuturi sau comerţ cu amânuntul. Faptul că la foarte mulţi se afirmă că „vând vin şi rachiu" arată că situarea la drumul mare era în continuare profitabilă, spre sau din capitală venind sau plecând un flux mare şi constant de călători[258]. Mobilitatea celor stabiliţi aici este şi ea semnificativă, la câţiva se precizează cu sunt înscrişi şi în Iaşi, dar nu pot dovedi acest lucru, la alţii – destul de mulţi – se susţine că vin din satele

[253] ANI, Divanul de Apel al Ţării de Sus, 118/1840.

[254] ANI, Isprăvnicia ținutului Iași, nr. 3208/1839. „Tăblița" se află în dosarul ce cuprinde informații cu privire la „ținutul Ieșii, târgurile toate din ținut, bez orașul" (ANI, Vistieria Moldovei, 330/1839).

[255] ANI, Isprăvnicia ținutului Iași, nr. 3208/1839, 84-85, 88-90.

[256] ANI, Vistieria Moldovei, 330/1839, f. 2-4v. „Privileghiet" era Ioniță Cozma porușnic.

[257] *Ibidem*, 283/1845, f. 14-17.

[258] Vezi și Victor Tufescu, *op. cit.*, p. 97-98.

ţinutului[259]. Şi trei meşteri olari, o calfă de croitor şi două de săpători erau scrişi în Iaşi, dar aveau locuinţa în Târguşor. Meşterii sunt oricum mult mai puţini, doar 12 la număr, toţi de starea a treia, alături de 5 calfe, fiind, însă, mai variaţi etnic (moldoveni, ruşi, bulgari şi sârbi); deosebim un mangalagiu, un săpător şi olari[260]. Se adaugă 30 de birnici şi 4 „căpătâieri" (adică fără căpătâi), veniţi din sate, aşezaţi aici şi lucrând ca slugi, argaţi sau portari, precum şi 6 ţigani, robi ai mănăstirii Frumoasa, care erau fierari (trei), croitori, ciubotari şi cobzari (câte unul)[261].

Primul evreu pe care l-am identificat noi este „un haham tăietor de vite şi păsări", în 1840[262]. Acesta nu era, probabil, primul venit aici, de vreme ce doar cinci ani mai târziu *Tăbliţa jâdovilor aflători în Târguşorul de piste apa Niculina* cuprinde numele a nu mai puţin de 57 de evrei[263], dintre care 52 au fost trecuţi la categoria raiale, doi la sudiţi austrieci, plus doi bătrâni nevolnici şi un văduv. Meseriile lor erau variate, de la vânzători de băuturi, rachieri şi drojdieri, până la bucătari, croitori, precupeţi şi negustori cu tot felul de mărfuri mărunte, inclusiv câţiva fără ocupaţie. Unii şedeau cu chirie la casele, dughenele sau crâşmele altor evrei sau ale localnicilor, inclusiv la cele deţinute de ieromonahul Vartolomeu de la biserica Sf. Vasile-Galata, alţii aveau casele lor „de veci" (cu bezmen). Cel mai răsărit pare a fi Herşcu Davidovici, care luase în arendă „otcupul căsăpiei". Pentru mulţi dintre ei se spune că „spicularisesc", ceea ce arată unul din motivele pentru care se aşezau aici, anume faptul că puteau specula cu diferite mărfuri pe care le cumpărau de la ţărani şi le revindeau mai scump în Iaşi. Ca şi în cazul unora dintre negustorii şi meşterii creştini, şi pentru o parte din evrei şederea în Târguşorul de peste Nicolina era doar o etapă în drumul spre ţinta lor reală, Iaşii. Despre un Leiba se spune că „ar fi trecut în capitalie Ieşii, dar dovadă de la comisie n-au înfăţoşat". Un altul a stat „dosit, pără când comisia l-au descoperit"[264].

Pe lângă evrei, în Târguşorul de peste Nicolina au venit şi alţi străini, supuşi ai marilor puteri. După cei 14 pomeniţi în 1832, statistica din 1845 a înregistrat o creştere la 17 astfel de oameni, dintre care 2 erau moldoveni trecuţi sub protecţie străină, 7 erau veniţi din Imperiul Otoman, iar 8 din alte ţări; ca origine etnică, întâlnim moldoveni, germani, polonezi, ruşi, bulgari şi greci. Cei mai mulţi (9) erau sub protecţie austriacă (dintre care doi evrei), cei mai puţini (1) sub cea engleză; majoritatea (14) erau

[259] ANI, Vistieria Moldovei, 283/1845, f. 20-25.

[260] *Ibidem*, f. 29-31.

[261] *Ibidem*, f. 35-37.

[262] ANI, Isprăvnicia ţinutului Iaşi, 3361/1840, f. 2-2v., 4.

[263] Probabil venirea lor a avut loc după 1831-1832, de vreme ce catagrafiile din acei ani nu îi înregistrează.

[264] ANI, Vistieria Moldovei, 283/1845, f. 1v.-4.

negustori, 2 erau meşteşugari şi unul calfă[265]. În ceea ce-i priveşte pe bulgari (şi aceştia numiţi „sârbi"), nu toţi erau sudiţi, unii având origine modestă. Majoritatea se ocupau cu grădinăritul, precum Tole, venit din ţinutul Târnovo după holera din 1829; în 1842, el e implicat într-o altercaţie cu câţiva oameni din Valea Adâncă, fiind dus la arest şi anchetat de comisarul din Târguşorul de peste Nicolina[266]. Indiferent când au venit, aceşti străini, invariabil, se împământeneau. Căsătoria cu autohtone aducea adesea cu sine trecerea la ortodoxie, iar cumpărarea de case, dughene sau vii îi introducea „în rândul lumii", adică al celor care plăteau taxe. Existau şi situaţii de neadaptare la realităţile pământului Moldovei. În aprilie 1841, Carolina, soţia lui Cristian Vert, solicita Divanului Apelativ al Ţării de Sus să-i accepte scoaterea la mezat a caselor din Târguşorul peste Nicolina pe care le avea de la tatăl ei (cu embatic de la Galata din 1830), deoarece soţul ei dorea să se întoarcă în „ţara prusacă [...], în patrie sa"[267].

Prezenţa trupelor şi a administraţiei ruse în Moldova a avut şi alt fel de efecte decât cele ce priveau reorientarea politică, administrativă, socială şi economică a ţării. Isprăvnicia ţinutului Iaşi era solicitată, în 1835, de către comandantul batalionului rus de la Ecaterinoslav să cerceteze cazul unui soldat rus care, cu un an înainte, fiind cu batalionul la Galata, „s-a însoţit" cu o fată din Târguşorul ce „se află în afară de oraş", deşi era însurat în Rusia. Luat la întrebări, preotul Vasile de la biserica din Târguşor se disculpă, răspunzând că nu a avut pe cine întreba la cununie, pentru a afla dacă soldatul era deja însurat[268]. Ocupaţiile străine aveau şi astfel de consecinţe, uneori tragice.

Ciuma din 1829 a făcut ravagii în Târguşorul de peste Nicolina. În iunie 1830, doi birnici susţineau că, în urma „lapicioasei boale", au fost nevoiţi să fugă, motiv pentru care au rămas săraci lipiţi[269]. Şi holera a bântuit în Moldova, în 1831. În statisticile găsite în arhive, pentru Târguşorul de peste Nicolina s-au înregistrat 15 decese, cu o proporţie destul de ridicată din populaţie (7,38%), mai mare decât a Iaşilor (5,76%)[270]. Pentru că se afla la marginea oraşului, dincolo de barieră, aici s-a instalat una dintre carantine[271]. În 1832, mai mulţi locuitori se plângeau că 13 case fuseseră luate în 1829 pentru asigurarea carantinei şi că nu fuseseră

[265] *Ibidem*, f. 41-43; vezi și Stela Mărieș, *op. cit.*, anexa nr. XIII.

[266] ANI, Isprăvnicia ținutului Iași, 3952/1842, f. 1-6v

[267] ANI, Divanul de Apel al Țării de Sus, 86/1841.

[268] ANI, Isprăvnicia ținutului Iași, 1526/1835, f. 1, 4.

[269] ANI, Litere, T/381, f. 1-8.

[270] ANI, Vistieria Moldovei, 475/1832, f. 17; Ecaterina Negruți, *op. cit.*, anexa nr. 5.

[271] ANI, Isprăvnicia ținutului Iași, 128/1829, f. 121, 149.

reparate; cererea lor nu a primit răspunsul aşteptat din partea oficialităţilor[272].

Comisarul Târguşorului de peste apa Nicolinei

Iniţial, Târguşorul, fiind considerat târg de ţinut, era condus de un căpitan. Primul menţionat este Ion Stamati, care trimite, la 1 septembrie 1830, un răspuns la o cerere statistică[273]. În mai 1833, el încă era în funcţie, semnând, alături de mai mulţi locuitori, o mărturie în favoarea preotului Vasile[274]. Ulterior, funcţia de căpitan este înlocuită cu cea de comisar, la fel ca în alte târguri. Obişnuinţa veche face, însă, ca acest oficial să fie numit alternativ când căpitan, când comisar, precum într-o corespondenţă cu isprăvnicia din 1837 privind măsurile organizatorice legate de ziua ţarului, a domnului ţării, respectiv de întronarea noului sultan[275]. La fel se petrec lucrurile câţiva ani mai târziu, în 1840, când aflăm, în sfârşit, şi un nume de comisar, Gheorghe Răzmeriţă, care primea adresă de la isprăvnicie – în faţa căreia răspundea – pentru rezolvarea unei datorii[276]. Pentru că, printre altele, comisarul se ocupa de asigurarea ordinii şi a liniştii, el avea în grijă şi câteva fanare, necesare pentru iluminarea Târguşorului pe timp de noapte. Neavând, însă, fondurile necesare şi nici oameni „păzitori", cerea ca, din zeciuielile din anul următor ale târgului, să i se lase bani pentru plata a trei fanaragii „spre ferirea pi noapte întâmplărilor de potlogării şi a primejdiilor di foc" (1846)[277]. Din înregistrările fiscale din 1845 aflăm că Târguşorul de peste Nicolina era împărţit în două ceastii, albă şi roşie[278].

Comportamentul comisarilor varia mult. În 1841, Răzmeriţă este implicat într-o altercaţie la o „crâşmă cu cerdac" cu câţiva scandalagii pe care a încercat sa-i liniştească, situaţie soldată cu „rupirea strailor" şi pierderea unor bani de către comisar, dar şi spargerea geamurilor de la sediul acestui oficial[279]. Comisarul Răzmeriţă se pare că se ridica la înălţimea numelui său, pentru că, la puţin timp după aceea, Departamentul Treburilor din Lăuntru primeşte o jalbă de la negustorii „vieţuitori în Târguşorul de piste Nicolina", care se plângeau de taxele, atacurile şi „sudălmile" nejustificate suferite din partea sa[280]. Unul din motivele acestui

[272] ANI, Litere, T/439, f. 2-5.
[273] ANI, Isprăvnicia ținutului Iași, 203/1830, f. 14.
[274] ANI, Documente, 857/8.
[275] ANI, Isprăvnicia ținutului Iași, 2775/1837, f. 7 (comisar), 10 și 16 (căpitan).
[276] *Ibidem*, 3462/1840, f. 2-5.
[277] ANI, Ministerul Justiției. Departamentul Treburilor din Lăuntru, Tr. 1772, op. 2020, nr. 4460, f. 68-68v.
[278] ANI, Vistieria Moldovei, 283/1845, f. 1v.-2v, 20v.-21v.
[279] ANI, Isprăvnicia ținutului Iași, 3715/1841, f. 1-5.
[280] *Ibidem*, 3726/1841, f. 1-4v.

comportament ar putea fi faptul că aceşti comisari, rânduiţi de isprăvnicie în târguşoare, nu primeau leafă. Informaţia este târzie şi nu avem confirmare pentru ea[281]. Succesorul lui Răzmeriţă, Gheorghe Giurgiuvanu, s-a bucurat de mult mai multă apreciere din partea locuitorilor. Când a fost scos din funcţie, în aprilie 1845, „obştea vieţuitorilor din Târguşor" a scris la Departament pentru a cere revenirea sa în funcţie, fiind foarte mulţumiţi de activitatea sa[282]. Cererea lor a fost se pare aprobată, pentru că, în septembrie, Giurgiuvanu trimitea un raport la isprăvnicie în privinţa deschiderii unei zalhanale[283].

Târguşorul de peste Nicolina şi-a câştigat repede un loc printre târgurile ţinutului Iaşi. Veniturile sale sunt înregistrate în sămi separate la isprăvnicie şi la Departamentul Treburilor din Lăuntru. În actele instituţiei din urmă s-au păstrat sămile Târguşorului (numit şi Târgul Nicolina) din 1842 şi 1843, dar şi o statistică cu banii strânşi între 1839 şi 1845. Sunt cuprinse date privitoare la venituri, adică taxele („zeciuieli") luate pe categorii de contribuabili, patentari, „jidovi" şi birnici, dar şi la cheltuieli, inclusiv „cheltuele ecstraordinare"[284]. În 1845, în sama Târguşorului s-a adunat chiar un „capital prisosâtor" de 2.030 de lei, semn că vremurile, cel puţin pentru stat, nu erau chiar rele[285]. S-au păstrat, în schimb, şi câteva documente date de comunitate în probleme de natură fiscală. Patentarii din Târguşorul de peste Nicolina se plâng, în ianuarie 1843, de asupririle suferite din partea isprăvniciei de ţinut, care îi ridică la beilicuri cu propriile care şi căruţe, ba chiar i-a ameninţat pe jeluitori cu 25 de bice pe spinare. În fruntea protestatarilor se afla Vasile Turtureanu, staroste, alături de alţi fruntaşi ai comunităţii. Isprăvnicia a negat acuzaţiile, cu toate că, în iunie 1843, doi comisari au făcut o cercetare la faţa locului şi au confirmat cele spuse de patentari[286]. Vara acelui an nu a fost liniştită pentru oamenii din Târguşor. În august, obştea tuturor locuitorilor, în frunte cu acelaşi staroste, se plânge pentru suferinţele îndurate din partea posesorului moşiei care, din dorinţa de a avea mai mult teren agricol, le arase imaşul şi îi amenda pe cei prinşi cu vite în ţarină. Ca o paranteză, abuzurile avuseseră drept victime inclusiv doi copii, pare-se nevinovaţi, care au fost prinşi şi închişi la arest, ca nişte „făcători de rele". În urma ameninţării cu

[281] *Documente privitoare la istoria economică a României. Orașe și târguri, 1776-1861*, vol. II, seria A, *Moldova*, ed. Gh. Ungureanu *et al*., București, D.G.A.S., 1960, p. 393, nr. 265.

[282] ANI, Isprăvnicia ținutului Iași, 4712/1845, f. 1.

[283] *Ibidem*, 4724/1845, f. 2.

[284] ANI, Ministerul Justiției. Departamentul Treburilor din Lăuntru, Tr. 1772, op. 2020, nr. 4460, f. 6v.-10, 51; vezi și ANI, Isprăvnicia ținutului Iași, 4574/1844-1845.

[285] ANI, Ministerul Justiției. Departamentul Treburilor din Lăuntru, Tr. 1772, op. 2020, nr. 4460, f. 68.

[286] *Ibidem*, nr. 2926, f. 1-7v.

abandonarea caselor pentru a nu mai fi „sub jugul robiei", autorităţile promit o anchetă[287]. În martie 1846, obştea patentarilor din târg continuă plângerile la Departament, de data aceasta pentru faptul că sunt înscrişi în mod eronat un număr de 73 de patentari, când ei, de fapt, erau doar 28, care trebuiau să împlinească „dările haznelii pentru numărul total". Pricina era că o parte din patentari fuseseră scrişi la Târguşor, dar, de fapt, erau supuşi străini, nu locuiau aici sau chiar decedaseră între timp[288]. Comisarul din Târguşorul de peste Nicolina nu se ocupa de adunarea banilor pentru taxe, însă supraveghea ca procesul colectării să fie corect. În 1844-1845, lui i se solicită să desfăşoare o anchetă în legătură cu neregulile sesizate la adunarea banilor birului de către doi vornicei. Cu ocazia regularizării sumelor cuvenite, comisarul Gheorghe Giurgiuvanu pecetluieşte, la final, un document cu sigiliul Târguşorului (hârtie „formăluită cu pecete Târguşorului"), pus în fum. După tipicul vremii şi la fel ca în alte localităţi, sigiliul este rotund, are legenda „Ţinutul Eşii 1834", iar în câmp este redat textul: „Târgul Tărguşoru de piste Miculina"[289]. Devenit personaj important pentru comunitate, comisarul adeverează şi acte de vânzare-cumpărare, pe care pune ştampila cu sigiliul[290].

Biserica Sf. Vasile de la Galata

Pentru că Târguşorul de peste Nicolina nu era considerat parte din oraş, biserica sa, închinată Sf. Vasile (numită şi Sf. Vasile de la Galata), nu figurează în catagrafia bisericilor din Iaşi din 1828, nici în cea din 1844. În schimb, apare alături de alte biserici din sate şi târguri în catagrafia din 1841, făcută pentru ţinutul Iaşi[291]. În ceea ce priveşte începuturile lăcaşului, sinodicul bisericii din 1875 cuprinde informaţia că aceasta ar fi fost fondată în 1819 de protosinghelul Vartolomeu Anastasiu, fiind susţinută financiar încă de la începuturi de ţarul Rusiei[292]. Biserica a fost, de fapt, ridicată în 1813, în cimitirul spitalului rusesc de la Galata, cu Vartolomeu drept ctitor, opt ani mai târziu fiind avariată în urma evenimentelor din 1821, pentru ca

[287] *Ibidem*, nr. 2931, f. 1-2v.

[288] *Ibidem*, nr. 4460, f. 40-40v.

[289] ANI, Isprăvnicia ținutului Iași, 4569/1844-1845, f. 1-3, 30v.-31v.

[290] ANI, Documente, 1028/391; 1029/6

[291] Ziua Crucii și Sf. Nicolae din Iarmaroc sunt la orașul Iași (ANI, Mitropolia Moldovei și Sucevei, 34A/1841, f. 9v.-10, 130). Catagrafia de ținut a fost publicată de Silviu Văcaru, Lucian Lefter și Ludmila Bacumenco, *Catagrafia bisericilor din ținutul Iași la anul 1841*, în *Monumentul. Lucrările Simpozionului național „Monumentul – Tradiție și viitor"*, Iași, VIII, 2007, p. 493-516.

[292] „Această biserică este ajutată de inperatul Rusii cu o suvenție de 2000, două mii, frangi pe an de în timpul lui Vartolomeu Anastas" (ANI, Mitropolia Moldovei și Sucevei - Sinodice, nr. 246, f. 3).

în 1828 să fie reparată[293]. Un an mai târziu, într-un proces de extindere sau de înființare a mai multor cimitire de la periferia Iaşilor (pe fondul epidemiilor ce ameninţau Moldova), s-a decis şi mărirea cu 40 de stânjeni a cimitirului aflat la deal de Sf. Vasile[294]. În 1831, aici slujeau doi preoţi, ambii cu numele Vasile[295]. Despre primul dintre ei aflăm că era fiul preotului Theodor Popovici, venise de dincolo de Prut, era hirotonit din 1807 şi îl ţinea pe lângă sine, la această biserică, şi pe fratele său, Ioan, tot preot. Iniţial, acest preot Vasile a slujit la Galata, de unde a trecut la „bisăricuţa" din Târguşor. În 1834, el îi solicita mitropolitului Veniamin binecuvântare pentru a fi duhovnic, solicitare respinsă din cauza comportamentului său nu tocmai vrednic[296]. În 1838, îi găsim ca preoţi pe ieromonahul Vartolomeu şi pe Ioan[297], iar în 1841 – în biserica despre care se spune că este de cărămidă şi în bună stare – sunt înregistraţi aceiaşi Vartolomeu (numit protosinghel, avea deja 65 de ani) şi Ioan, alături de patru călugăriţe[298]. Ultimul preot se plângea în acelaşi an la isprăvnicie pentru problemele pe care i le făcea Gheorghe Petruţi, posesorul moşiei Galata, care şi-a pus vătaful să-i ia boii şi caii pentru arat, dar şi bani pentru embatic mai devreme de termen. Preotul primeşte dreptate, dar în 1844 încă aştepta despăgubiri pentru pierderea unor animale[299]. Nu a mai apucat să se bucure de ele pentru că a murit la puţin timp, la finele lui 1844 –începutul lui 1845, averea sa fiind inventariată la 30 mai 1845: soţia, presbitera Ecaterina, a luat o parte, cealaltă a revenit bisericii[300]. „Tăbliţa" celor nesupuşi la dări din 1845 îi înregistrează aici pe Vartolomeu şi pe preotul Neculai, alături de un dascăl, Spiridon Popovici, probabil rudă cu fostul preot Ioan, alături de văduva acestuia, Ecaterina. Interesant este că atât „tăbliţa" din 1839, cât şi cea din 1845 dau ca hram al bisericii Izvorul Maicii Domnului, ceea ce ar indica păstrarea unui hram mai vechi, poate al unui lăcaş de lemn, aflat aici înainte de venirea ruşilor[301].

Ca şi în Târguşorul unit cu oraşul, şi peste apa Nicolinei cei care aveau case le ţineau cu plată de bezmen la deţinătoarea moşiei, una din mănăstiri, Galata sau Cetăţuia; când se pune în vânzare vreo casă sau

---

293 ANI, Secretariatul de Stat al Moldovei, 1508, 3-3v.

294 Sunt amintite acum și cimitirele din Ciurchi, Copou și Moara de Vânt (ANI, Documente, 309/7).

295 ANI, Vistieria Moldovei, 231/1831, f. 7-8; vezi și 592/1832, f. 18v.-19v.

296 ANI, Mitropolia Moldovei și Sucevei, 1A/1833, f. 1-3; 17A/1834, f. 1, 4.

297 ANI, Vistieria Moldovei, 330/1839, f. 3.

298 ANI, Mitropolia Moldovei și Sucevei, 34A/1841, f. 9v.-10.

299 ANI, Isprăvnicia ținutului Iași, 3916/1841, f. 1-6.

300 ANI, Documente, 155/55, f 1-3.

301 Nicolae Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al localităţilor și monumentelor medievale din Moldova*, București, Direcţia Patrimoniului Cultural Naţional, 1974, p. 476; ANI, Vistieria Moldovei, 330/1839 f. 3; 283/1845, f. 16v.-17.

dugheană, se precizează întotdeauna că cel care cumpără trebuie să se înţeleagă cu mănăstirea pentru bezmen[302]. Casele localnicilor erau destul de modeste[303]. Catagrafia din 1845 a averii preotului Ioan de la biserica Sf. Vasile „de piste rohatca Nicolinei" ne oferă posibilitatea de a contura o imagine asupra gospodăriei unui om mai avut din comunitate. În acest caz, casa în care preotul a stat cu familia avea şi destinaţia de dugheană. Aflată într-o curte înconjurată cu gard, locuinţa era acoperită cu stuf, avea patru odăi, şopron, şură şi o grădiniţă. În interior erau mobilă, haine, stofe, ladă de Braşov, icoane de argint, vase, un ceasornic, chiar şi o puşcă proastă, iar în pivniţa de pământ de dedesubt se aflau vedre cu vin şi vase cu rachiu. Cantitatea mare de vin găsită (218 vedre şi 5 ocă = 3.321 litri[304]) sugerează că vânzarea vinului reprezenta, pentru preot, o sursă de venit. Pe lângă o altă căsuţă, aflată în curtea bisericii, Ioan mai avea pe moşia Galatei şi vie şi livadă, cu gard de nuiele, cu odaie pentru vier, cramă, pivniţă şi dugheniţă la poartă. În cramă se găseau toate cele necesare cultivării viţei de vie, poloboace, căzi, călcătoare etc. Din gospodăria preotului nu lipseau carul cu doi boi, căruţa cu un cal, dar şi un cotigar pentru vie, precum şi animale (multe oi) sau stupi de albine[305]. Toate acestea relevă un nivel de viaţă peste medie, cu o locuinţă care, chiar dacă nu era impunătoare, pare să deţină în interior toate cele necesare unui trai potrivit vremurilor. La fel ca mulţi din negustorii sau meşterii din târg, preotul îşi completa veniturile cu banii obţinuţi din vânzarea vinului obţinut în viile din împrejurimi. Cantitatea mare găsită în pivniţă susţine această afirmaţie, la fel cum demonstrează că ceea ce se obţinea din lucrul pământului nu era folosit doar pentru consumul propriu şi auto-suficienţa gospodăriei.

Singurele planuri identificate de noi care surprind Târguşorul de peste Nicolina în perioada de dinainte de unificarea cu oraşul sunt planul lui Baiardi, din 1819, şi cel austriac, din 1855. Primul prezintă o adunare dezorganizată de case, cu parcelare neuniformă, cu marcarea unui punct ce pare a fi Crucea lui Ferenţ. Lateral este surprinsă biserica Sf. Vasile, în mijlocul unei îngrădituri, probabil cimitirul din jur. Se vede, de asemenea, pârâul Galata, ce se varsă înainte de râul Nicolina într-un iaz[306]. În al doilea plan, Târguşorul este nominalizat sub forma *Tirgul Schora*, fiind plasat

[302] ANI, Divanul de Apel al Țării de Sus, 118/1840; 86/1841; Documente, 864/48; 1028/391; 1029/6.

[303] Pentru călătorii străini, intrarea în Iași pe la Târgușor nu impresiona, dimpotrivă; casele sunt prezentate ca niște colibe sau bordeie (vezi, spre exemplu, mărturia reprodusă în *Călători străini, secolul al XIX-lea*, vol. III, p. 712-713).

[304] Calcul bazat pe estimarea lui Nicolae Stoicescu (o vadră de 10 ocale=15,20 litri); vezi *Cum măsurau strămoșii. Metrologia medievală pe teritoriul României*, București, Editura Științifică, 1971, p. 174-176.

[305] ANI, Documente, 155/55, f. 1-3.

[306] ANI, Planuri și hărți, nr. 447.

corect, dincolo de bariera Nicolina. De data aceasta, parcelarea este redată mult mai ordonat, un grup concentrat de case fiind între podul de la barieră şi podul peste pârâul Galata, restul locuinţelor fiind, apoi, aliniate de-a lungul drumului ce duce spre Scânteia-Vaslui. La acea vreme, Târguşorul se întindea, deja, până la podul peste pârâul Valea Adâncă[307].

A doua unire cu oraşul Iaşi

Dar Târguşorul de peste apa Nicolinei nu a fost singurul târguşor de lângă Iaşi din acele vremuri. Fenomenul suburbiei, cu aşezări dezvoltate în exteriorul ariei oraşului, s-a manifestat şi în afara altor bariere ale Iaşilor după Regulamentul Organic. În deceniile cinci şi şase din secolul al XIX-lea sunt tot mai multe documentele ce privesc Târguşoarele „de peste rohatcele" Păcurari, Ipsilanti, Socola şi Zalhana, la care se va adăuga Târguşorul-Copou, în partea de nord[308]. Această extindere tentaculară a oraşului a fost remarcată de autorităţi. În iulie 1855, Departamentul Treburilor din Lăuntru propune extinderea jurisdicţiei autorităţilor oraşului şi asupra târguşoarelor de dincolo de barierele Nicolina, Ipsilanti, Păcurari, Zalhana şi Socola, care aveau deja „îndestulă populaţie", dar erau lăsate la cheremul abuzurilor comisarilor fără leafă. Printre alte motive favorabile acestei acţiuni se enumeră: oprirea speculei cu produse agricole pe care o fac unii precupeţi din Iaşi, care achiziţionează mărfurile în târguşoare, apoi le revând mult mai scump în oraş; eliminarea jurisdicţiilor diferite dintre aşezări, care provoca adesea dificultăţi oamenilor legii din oraş, ce nu puteau interveni dincolo de bariere pentru a prinde răufăcătorii. Pentru început, se propune extinderea autorităţii Poliţiei, dar şi aplicarea în târguşoare a aceloraşi reguli de urbanism ca şi în oraş, isprăvnicia ţinutului urmând să păstreze în subordine doar problemele de ordin fiscal, adică ridicarea dărilor[309]. Anaforaua originală (cu nr. 15.166) în care se făceau aceste propuneri, precum şi răspunsul domnitorului, nu s-au păstrat, în schimb avem ciorna şi copiile după raportul comisarului despărţirii nr. 2. Reiese clar că documentul a primit:

> „înalta întărire, din care se lămureşte că târguşorul Nicolina, cu acele câteva dugheni de la podul Ipsilant, se încorporează către capitală, socotindu-se la această despărţire, unde să se întindă toate măsurile poliţieneşti în toată privirea, ca până acum în capitală"[310].

[307] Österreichischen Staatsarchiv, GIb0129.

[308] ANI, Documente, 1028/371; 1029/59; Târgușorul-Copou prezintă o situație particulară, fiind înființat din inițiativa statului (*Documente privitoare la istoria economică a României*, vol. II, p. 362, nr. 238).

[309] *Documente privitoare la istoria economică a României*, vol. II, p. 393, nr. 265.

[310] *Ibidem*, p. 397, nr. 267.

Faptul că, prin această măsură, comisarul primeşte în grijă o suprafaţă mai mare din oraş, îl determină să solicite suplimentarea personalului din subordine, cu un epistat şi trei jandarmi, plus un necesar spor de leafă. Propuneri similare face comisarul despărţirii nr. 1 pentru târguşorul de la Păcurari[311]. Extinderea oraşului nu s-a făcut fără probleme. Un dosar al Eforiei din 1856 priveşte o chestiune ridicată de antreprenorul căsăpiilor, afectat de tăierea vitelor şi vinderea cărnii în „târguşoarele de afară unite către oraş". Căsăpiile fuseseră arendate pe vechiul sistem, iar afacerea era afectată de cei care tăiau carne dincolo de vechile bariere, motiv pentru care sfatul orăşenesc decide să se tragă o nouă linie de demarcaţie la 100 de stânjeni domneşti de ultima casă sau dugheană de la margine, pentru „stârpirea" speculanţilor[312]. În frumosul stil autohton, în iunie 1859 încă se discuta de această chestiune[313]. Catagrafia caselor din 1861 cuprinde, în Iaşi, şi mahalaua Sf. Vasile din Târguşor, care, însă, apare doar cu 36 de imobile. Marea majoritate a acestora sunt case, doar o dugheană fiind înregistrată; 33 de imobile plătesc bezmen la Galata. Restul locuinţelor au fost trecute, cel mai probabil, la Uliţa Târguşorului Nicolina, de data aceasta laolaltă cu cele din Târguşorul unit la 1832, dovadă numărul mare de imobile de pe această uliţă care apar trecute cu bezmen la Cetăţuia (83 din 159)[314].

Iaşii au încorporat, astfel, noi mahalale. Chiar şi în aceste condiţii, tot mai exista un impediment în calea dezvoltării oraşului, şi anume faptul că terenurile pe care se aflau aceste case şi dughene, inclusiv cele din Târguşorul de peste Nicolina, aparţineau, încă, unor mănăstiri. A trebuit să vină legea secularizării averilor mănăstireşti în 1863 pentru ca aceste suprafeţe să iasă din cadrul juridic de origine medievală târzie şi să intre în modernitate, fiind preluate de stat. În cele din urmă, moşiile Galata, Cetăţuia, Frumoasa, cu părţile de imaş, au trecut de la stat în posesia comunei urbane Iaşi[315]. S-a încheiat, astfel, un ciclu. Teritoriul de dincolo de Bahlui a aparţinut de la început moşiei oraşului Iaşi, pentru ca, peste secole, să se întoarcă, în bună parte, în proprietatea aceluiaşi oraş. În paralel, dezvoltarea tentaculară a Iaşilor a continuat şi după încorporarea Târguşoarelor, continuând şi astăzi.

311 *Ibidem*, p. 398, nr. 268.

312 ANI, Eforia orașului Iași, 40/1856, f. 7-9.

313 *Ibidem*, f. 40v. Între timp, începuse procesul mutării barierelor (vezi f. 32).

314 *Ibidem*, 99/1861, r. nr. 281, f. 116v.-118.

315 În aprilie 1876, potrivit lui N.A. Bogdan (N.A. Bogdan, *op. cit.*, p. 375). În Arhivele Statului, am găsit anul 1869 pentru preluarea imașului de către Iași (ANI, Documente, 1069/1, 12-14v; 1069/22, 2-9, inclusiv noua hotărnicie dintre imașul orașului și ceea ce mai rămăsese din moșiile Galata și Cetățuia; baza a reprezentat-o actul dat în 1779 de Constantin Moruzi).

Concluzii

Analiza începuturilor şi evoluţiei Târguşorului (de fapt, a târguşoarelor) de lângă Iaşi a oferit ocazia desluşirii unor aspecte particulare ale evoluţiei aşezărilor urbane din Moldova din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea şi din prima jumătate a secolului al XIX-lea. În primul rând, cu acest târg s-a deschis un moment interesant din istoria urbanizării spaţiului est-carpatic, necunoscut până la acel moment. Iniţiativa lui Grigore al II-lea Ghica din 1729 se integra unui fenomen european mai larg de dezvoltare a unor aşezări cu caracter comercial care să completeze (chiar să concureze) oraşele mai vechi, de origine medievală. Aceste târguri acopereau o cerere existentă în anumite regiuni, ce urmărea împlinirea nevoilor locale de resurse sau de produse finite prin realizarea procesului de vânzare-cumpărare mult mai aproape de zonele rurale, la intersecţii de drumuri, vaduri, lângă hanuri etc. După tratatul de la Kuciuk-Kainargi din 1774, asistăm la o adevărată explozie de târguşoare, care vor răspunde acestei cereri. Cazul Târguşorului de lângă Iaşi este particular, pentru că avem de-a face cu un târg ridicat chiar la marginea unui oraş mare al Moldovei, însăşi capitala ţării. Târguşorul a fost conectat, încă de la întemeiere, cu iarmarocul care urma să se ţină aici de câteva ori pe an, ca şi cu drumul pe care era situat, reprezentând o poartă de intrare în capitală, nu atât pentru călători, ce preferau să tragă la hanurile din Iaşi, cât pentru oamenii veniţi din zona rurală şi care doreau să se apropie sau chiar să se aşeze în oraş. Particularităţile din Moldova vremii, dar şi faptul că acest fenomen de urbanizare a fost o iniţiativă mai mult boierească decât domnească, au făcut ca acest târguşor – ca şi celelalte apărute după 1780 – să se afle pe o moşie care nu aparţinea locuitorilor. Acest lucru a afectat pe termen lung dezvoltarea aşezării şi a determinat un aspect particular, anume o mobilitate socială extraordinară. De la o catagrafie la alta, se observă că populaţia se schimbă, unii vin, alţii pleacă, poate şi pentru că Târguşorul era, pentru unii oameni, doar o etapă în drumul instalării în Iaşi. Se mai remarcă şi o diversitate ocupaţională, locul fiind văzut ca o oportunitate, cu toate că potenţialul economic al aşezării nu era foarte ridicat, dovadă păstrarea şi a unor preocupări agricole pentru locuitori. Momentul Regulamentului Organic a determinat o schimbare în evoluţia Târguşorului, care a fost integrat în oraş, devenind o mahala, un cartier mărginaş. Cu toate acestea, aşezarea nu a dispărut, casele şi dughenele aflate în exteriorul noii linii de demarcaţie a Iaşilor formând un nou târguşor, „de peste Nicolina", care păstrează caracteristicile unui foburg. Atât Târguşorul de dinainte de integrare, cât şi cel de după, au o organizare separată de marele oraş cu care se învecinează. Locuitorii aveau conştiinţa că formează o comunitate (o „obşte"), dovadă reacţiile colective înregistrate atunci când aveau loc abuzuri şi li se încălcau drepturile. Cu toate că, din punct de vedere al nivelului locuirii, aşezarea era modestă (nu a atras

boieri), oamenii întreţineau o biserică proprie şi vedeau în preot un important reprezentant, o voce a comunităţii. Analiza situaţiei Târguşorului ne-a interesat şi pentru că ocupă o parte din actualul oraş Iaşi, care a cunoscut, de-a lungul timpului – dar mai ales în secolul XX –, mutaţii semnificative, topografice, sociale şi economice. Ca o consecinţă contemporană a acestor mutaţii, cel care astăzi îşi aruncă ochii asupra fostului târguşor va constata că acesta nu mai prezintă nici o trăsătură care sa-l lege de vremurile anterioare. Doar bisericile şi numele de Nicolina au rămas mărturie a acelor timpuri, ce par de mult apuse.

Anexe

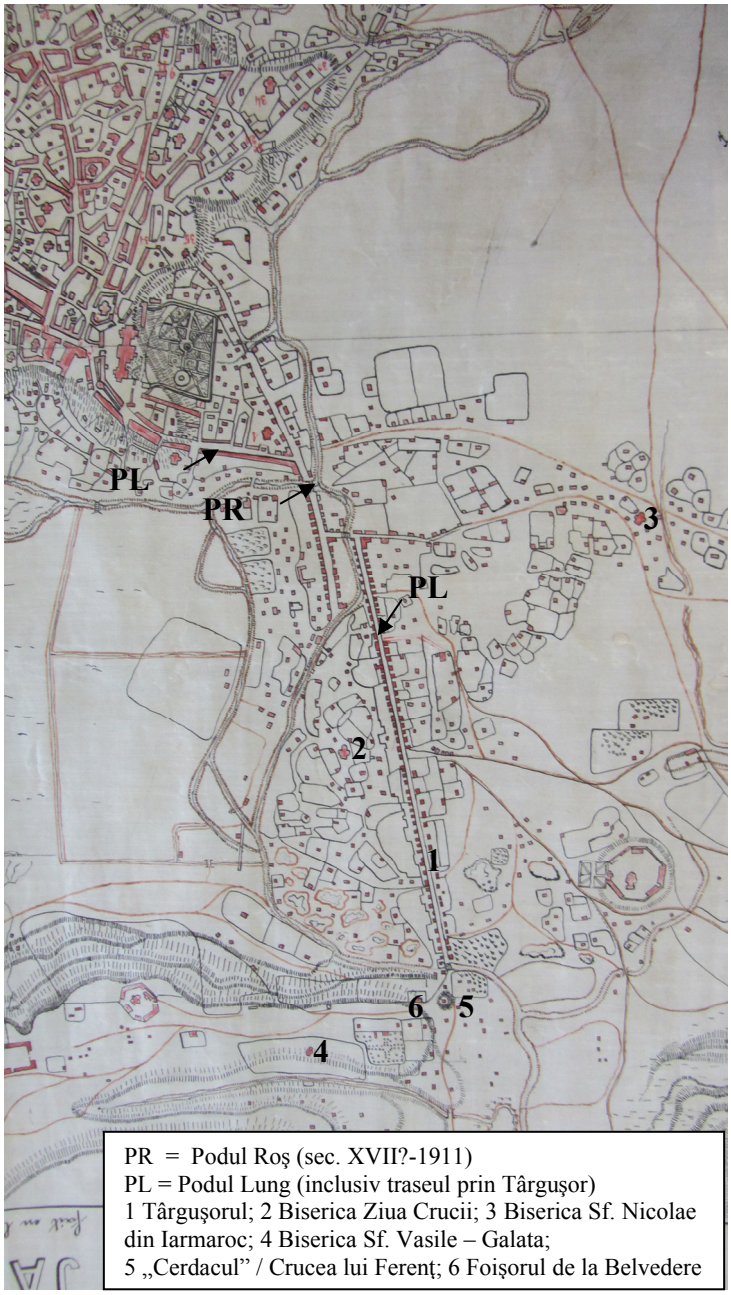
PL
PR
3
PL
2
1
6
5
4
PR = Podul Roş (sec. XVII?-1911)
PL = Podul Lung (inclusiv traseul prin Târguşor)
1 Târguşorul; 2 Biserica Ziua Crucii; 3 Biserica Sf. Nicolae din Iarmaroc; 4 Biserica Sf. Vasile – Galata;
5 „Cerdacul" / Crucea lui Ferenţ; 6 Foişorul de la Belvedere

1. Târguşorul în planul oraşului Iaşi din 1819 (ANI, Planuri şi hărţi, nr. 447).

2. Târguşorul în planul oraşului Iaşi din 1855
(Österreichisches Staatsarchiv, cota GIb0129).

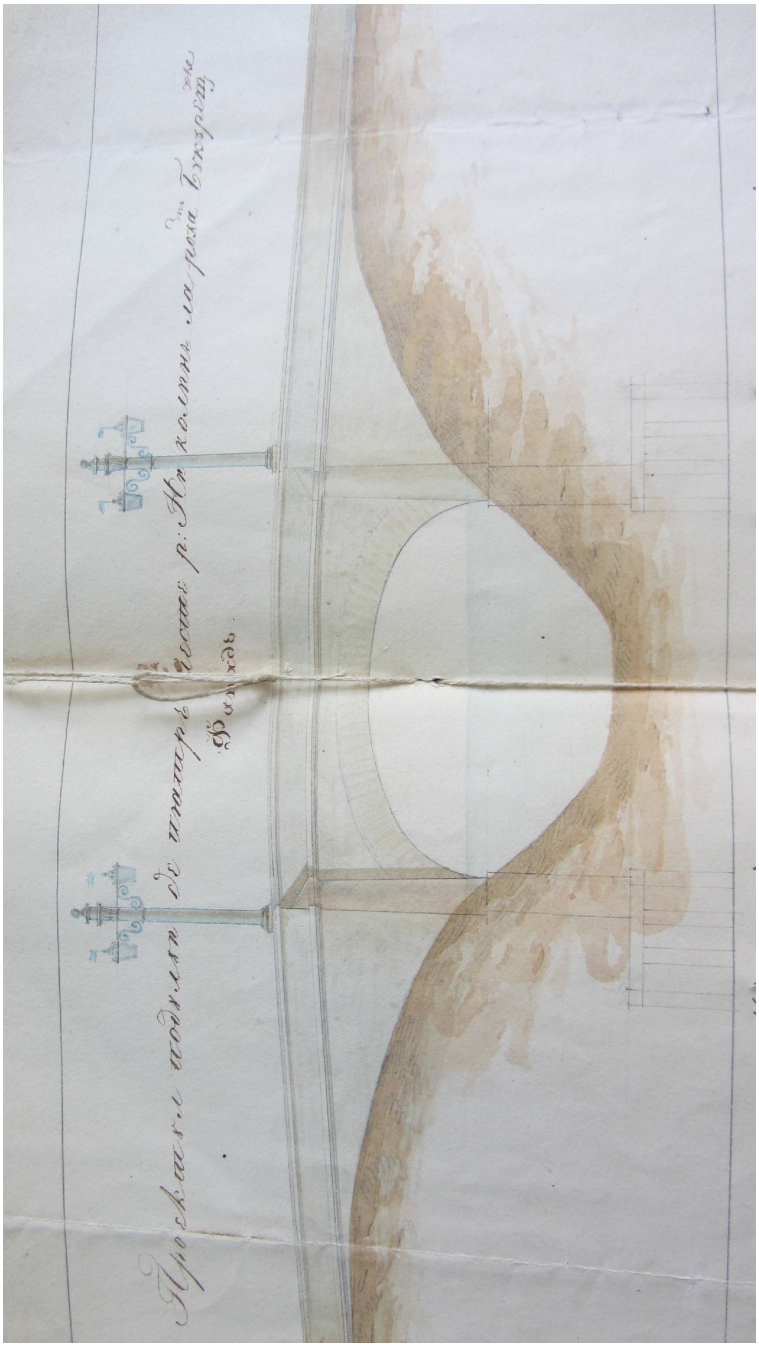

3. Planul faţadei podului de la bariera Nicolinei
(*Proectul podului de piatră peste r. Nicolina la rohatca Bucureştilor. Faţadă*, ANI, Ministerul Lucrărilor Publice, 342/1838, f. 133)

4. Vedere generală asupra podului Nicolinei şi Târguşorului
(*Vue générale prise du pont Nicolini*,
reprodus în *Album de douze vues de la ville de Jassi*, 1845).

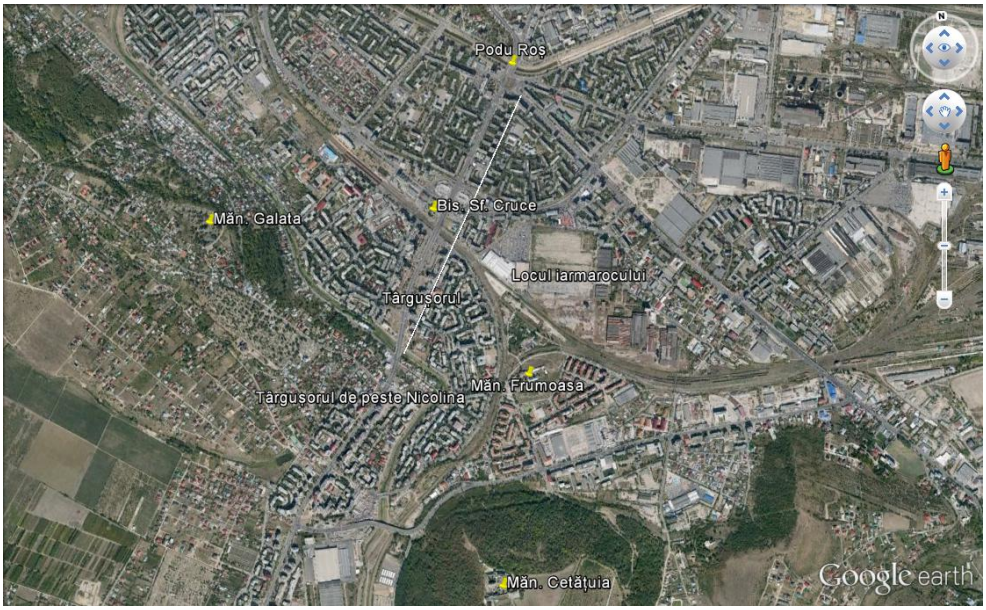

5. Fostul Târguşor şi oraşul Iaşi astăzi (Google Maps)